

İSLAMOFOBİ İLE MÜCADELENİN HUKUKSAL BOYUTU

Legal Dimension of the Fight Against Islamophobia

Recai AKYEL*

Mustafa Erdem ATLIHAN**

Özet

İslamofobi bir şekilde batı toplumlarında güçlendikçe, bu toplumlarda yaşayan Müslüman azınlıklar için hukuk yoluyla temel haklarının korunması küresel ölçekte önemli hale gelmiştir. Müslüman kimliğine sahip bireylerin hukuk yoluyla haklarının korunması olmaksızın diğer yönleriyle İslamofobiyle mücadelenin bireyler için güncel hayatlarında yeterli yansıma yaratmadığını geçtiğimiz birkaç on yıl göstermiştir. Bununla birlikte, temel insan haklarının korunmasının hayati önemi, bu mücadelenin diğer unsurlarına da büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Müslüman bireylere yapılacak hukuki yardımın organizasyonunun sağlanması ve batı toplumlarında bulunan konu ile ilgili kamu kurumları ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği için menşe ülke temsilcilikleri ile İslam İşbirliği Teşkilatı'na büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Bu yaklaşımla; Avrupada yaşayan Müslüman bireylere yapılacak hukuki desteğin hayati önemi vurgulanmalıdır. Bu yolla bir yandan bireylerin temel haklarının korunması sağlanırken, diğer yandan da İslamofobiye karşı olan eğilimin azalmasına katkı yapılacaktır. Bu nedenle, öncelikle İslamofobinin oluşumuna ilişkin kavramsal açıklamalar anlaşılmalı, sonrasında ise tarihsel boyutuna ilişkin bilgiler edinilmelidir. Menşe ülkeler ile birlikte, İslam İşbirliği Teşkilatı çatısı altında kurulacak bir organizasyon ile batı toplumlarında yaşayan Müslüman bireylere yapılacak hukuki yardımın İslamofobi ile mücadelede faydalı ve başarılı çözümlerden biri olacağı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: İslamofobi, ırkçılık, temel haklar, insan haklarının korunması, hukuki danışmanlık desteği.

Abstract

As Islamophobia has somehow become stronger in western societies, it has become globally important for Muslim minorities living in these societies to protect their fundamental rights through the law. The past few decades have shown that combating Islamophobia in other aspects, without the protection of the rights of individuals with a Muslim identity through the law, does not have sufficient repercussions for individuals in their daily lives.

However, the vital importance of the protection of fundamental human rights will also contribute greatly to other elements of this struggle. For this reason, there is a great responsibility for the representative offices of the country of origin and the Organisation of Islamic Unity to organise

➤ *Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.*

➤ *Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 02.07.2024*

➤ *Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 08.01.2025*

* Doç. Dr., Anayasa Mahkemesi Üyesi, recai.akyel@anayasa.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2872-6017>

** Hâkim, Anayasa Mahkemesi Raportörü, mustafaerdem.atlihan@anayasa.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8086-1297>

legal assistance to Muslim individuals and to cooperate with relevant public institutions and non-governmental organisations in western societies.

With this approach, the vital importance of legal assistance to Muslim individuals living in Europe should be emphasised. In this way, on the one hand, the protection of the fundamental rights of individuals will be ensured, and on the other hand, a contribution will be made to reduce the tendency towards Islamophobia. For this reason, firstly, conceptual explanations about the formation of Islamophobia should be understood and then information about its historical dimension should be obtained. It is understood that legal assistance to Muslim individuals living in western societies through an organisation to be established under the roof of the Organisation of Islamic Cooperation together with the countries of origin will be one of the useful and successful solutions in the fight against Islamophobia.

Keywords: Islamophobia, racism, fundamental rights, protection of human rights, legal consultancy support.

GİRİŞ

İslamofobi, bir başka deyişle İslam korkusu ya da İslam'dan hoşlanmama özellikle batı ülkelerinde günümüzün yükselen önemli bir sorunu olarak ortaya çıkmıştır.¹ Bu yükseliş karşısında Müslüman bireylerin temel hak ve özgürlüklerini tehdit eden bu çağdaş kültürel ırkçılık şekline karşı mücadelenin hukuki boyutu ve bu boyutu oluşturan kuralların yapı ve sınırlarının belirlenmesi küresel ölçekte önemli hale gelmiştir.

İçinde bulunduğumuz bilim ve teknoloji çağı ile modern teknolojinin iletişim ve ulaşım alanlarındaki genişlemesi sayesinde günümüzde mesafeler daha önce hiç olmadığı kadar birbirine yakınlaşmış ve toplumlar birbiriyle irtibatlı hale gelmiştir. Bu değişim ise dünya üzerinde zaten var olan göç olgusu ile ilgili olarak siyasal, sosyal ya da ekonomik sebeplere dayanan doğudan batıya ve güneyden kuzeye şeklinde oluşan göç yollarını daha yoğun hale getirmiştir. Uzunca bir tarihi geçmiş olmakla birlikte, son 50 yılda giderek artan bu sürekli göç eğilimi ise Müslümanların batı ülkelerindeki sayısını artırmış ve katıldıkları toplumdaki sosyoekonomik refahtan eşit ve adil pay alma talepleri bu toplumdaki geçmişe dayanan önyargıların da etkisiyle, Müslümanlara yönelik genellemeci bir tutumla önce korku ve ardından artan nefret ve ayrımcılık tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu durum, Müslüman bireylere karşı değişik düzeyde ve boyutta saldırganlıkların gerçekleşmesine yol açmıştır.

İslamofobi, içerdiği nefret söylemi ve yol açtığı nefret suçları itibarıyla ortaya çıktığı toplumlarda farklı dini ve etnik grupların toplumsal barış kuralları çerç-

¹ İslam karşıtlığı anlamı ile kesişen tarafları olsa da İslamofobi kelimesi yakın dönem literatürüne sosyolojik bir tanımlama olarak "herhangi bir gerçekliğe dayanmadığı hâlde İslam'dan ve Müslümanlardan çekinme, korkma ve kaçma içgüdüsü" olarak girmiştir. (Ayrıntı bilgi için bkz. Özcan Hıdır, 'Anti-Semizm ve Anti İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar', in Kadir Canatan, Özcan Hıdır (eds.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, (EskiYeni Yayınları, 2000); Ergin Ergül, 'İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları' (2015) 6(22) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi TAAD.. 299, 303; İbrahim Kalın 'Ben, Öteki ve Ötesi' (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019) 15; Kadir Canatan, 'Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm.' (EskiYeni Yayınları, 2000) 27.

vesinde bir ortak yaşam kurma olanağını tehdit eden ve hatta ortadan kaldıran bir modern anti-semitizm politikasına dönüşmüştür.² İnsanlık tarihinin en karanlık gerçek yaşam hikayelerinin Yahudi düşmanlığının bir devlet politikası olarak anlam kazandığı Hitler Almanya'sında yazılmış olduğu bilinmektedir.

Benzer utanç hikayelerinin tekrar yazılmaması için İslamofobi ile mücadelenin kazanılmasının ise en çok bu modern ırkçılığın şiddetlenerek arttığı batı toplumlarının huzur ve refahı için gerekli olduğu ise yadsınamaz bir gerçektir. Ülkelerin iç hukukunda yasal düzenlemeler olmaksızın bu mücadelenin kazanılabilesinin imkansızlığı elbette izaha muhtaç duymayacak bir olgudur. Yahudilerin yüzyıllarca süren pogromlara maruz kalması ve zirve noktası olarak gaz odalarında katledilmelerinin yine aynı batı toplumlarının özellikle edebiyatında ve sinemasında en çok işlenen konulardan biri olmasının yaratmış olduğu yaygın sempati ve kamusal desteğe rağmen, yine aynı toplumlar Yahudi düşmanlığı karşısı yasal düzenlemeleri hala tam olarak oluşturamamışlardır. Bu durum karşısında, etnik-dini sebeplerle çeşitli nefret söylem ve eylemlerine maruz kalan Müslümanların birey olarak korunmasının hayati öneminin olabildiğince çabuk ve uygulanabilir çeşitli yol ve yöntemlerle oluşturulabilmesinin gerekliliği ortadadır. Bu gereklilik karşısında Müslüman düşmanlığı ile mücadelede, devletlerin bu mücadelenin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesine uygun yasal düzenlemeler oluşturmasını beklemek acil bir taleptir. Ancak Müslüman bireylerin belki de her gün karşı karşıya oldukları kimi zaman insan hakkı ihlaline varan olumsuz tutum ve eylemler karşısında birey olarak sahip oldukları haklarının korunması ihtiyacının karşılanmasının sağlanması göz ardı edilmemelidir.

Batı toplumlarında hukuksal zeminde gerçekleştirilecek yasal düzenlemeler ile Müslüman düşmanlığının önünün alınmasının öneminin anlatılması sağlanmalıdır. Bu yönde yapılacak değişiklikler hayata geçirilene dek geçen sürede, etnik-dini sebeplerle çeşitli nefret söylem ve eylemlerine maruz kalan Müslümanların birey olarak korunmasının hukuki boyutunun etkinliğini arttırmanın en önemli yöntemlerinden biri, bu kişilerin içinde yaşadıkları toplumların var olan hukuki düzenlemeleri çerçevesinde sahip oldukları hakları bilmelerini ve kullanmalarını sağlayabilmek için birey düzeyinde ve kısa vadede neler yapılabileceğini belirlemek olacaktır.

Yazıda, Müslüman azınlıklara yapılacak hukuki desteğin hayati önemi vurgulanmakta; böylece, bireylere hukuki destek verilerek bir yandan bireylerin temel haklarının korunması sağlanırken, diğer yandan da İslamofobiye karşı olan eğilimin azalmasına katkı yapılacağı ileri sürülmektedir. İslam düşmanlığı sebebiyle içinde yaşadıkları toplumlarda sorunlar yaşayan bireylere gerçekleştirilebilecek hukuki yardımın yolları ve bu yapılacak desteğin hayati önemi vurgulanacaktır. Yazıda, öncelikle ve kısaca İslamofobinin oluşumuna ilişkin kavramsal açıklamalar yapı-

² Caner Övsan Çakaş, 'Avrupa Toplumunda İrkçılığın İki Yüzü: Antisemitizm ve İslamofobi Arasındaki Benzerliklerin ve Farklılıkların Karşılaştırmalı Analizi' (2019) 4(2) Akademik İzdüşüm Dergisi, 222, 222.

lacak, sonrasında ise tarihsel boyutuna ilişkin bilgi verilecek ve İslamofobiyi doğuran nedenler özetlenecektir. Ardından, günümüzde İslamofobinin yansıması ve birey bazında sonuçları irdelenecek; yazı, İslamofobiye karşı Avrupa’da yaşayan Müslüman bireyler için hukuk bağlamında yapılması gerekenler hususunda öneriler ile sonuçlandırılacaktır.

I. İSLAMOFOBİ TANIMI, KAPSAMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Kelime anlamıyla İslamofobi “İslam korkusu” demektir.³ Kelime anlamı ve en basit tanımı bir araya getirildiğinde ortaya çıkan ise, İslam korkusu temelinde şekillenen bir Müslüman karşıtlığı olmaktadır. Birçok unsurla birlikte detaylandırılabilir bu tanım dahi, meseleyi esas olarak doğru bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu tanım biraz detaylandırıldığında ise karşımıza, İslamofobi; “Müslümanlara yönelik politik, ekonomik, sosyal, kültürel veya diğer kamusal alanlarda insan haklarının ve temel özgürlüklerin eşit şartlarda tanınmasını, yararlanılmasını ve uygulanmasını geçersiz kılmayı ve zayıflatmayı amaçlayan herhangi bir önyargı, ayrımcılık, dışlama ya da kısıtlama” şeklinde bir tanım olarak belirmektedir. İslamla ilgili her türlü şeyden korkma anlamına da gelen İslamofobi aynı anda dini, etnik ve kültürel ırkçılığı ve ayrımcılığı bir araya getirmektedir.⁴

Kavramsal açıdan İslamofobi⁵ ve Müslüman karşıtlığı⁶ kavramlarının akademik

³ Abu Dhabi Gallup Center, “Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Sentiment in the West” (Organization for Security and Co-operation in Europe, Aralık 2011) <www.gallup.com/poll/157082/islamophobia-understanding-antimuslim-sentiment-west.aspx> Erişim:23.8.2024

⁴ İbrahim Kalın, (n 1) 444.

⁵ Kelimenin ilk kısmı Müslümanların dinini, ikinci kısmı ise eski Yunanca’da “korku” anlamına gelmektedir. Buna göre “İslamofobi”, İslam’a veya Müslümanlara ilişkin uygun veya normal kabul edilenin ötesinde güçlü bir korku duygusu anlamına gelir. Bundan dolayı, İslam’a karşı duyulan irrasyonel korku veya nefret olarak tanımlanır. Bu terim, daha çok İslam’ın kendisine yönelik bir olumsuz algıyı ifade etmektedir. Avrupa yaygınlığı da aynı cümlelerin kullanılmasından görülmektedir: *Islamophobie* (franzisca), *Islamphobie* (Almanca) *Islamophobia*’ (İngilizce).

⁶ Müslüman bireylere ve topluluklara karşı duyulan düşmanlık veya önyargı anlamına gelir. Bu terim, dini inançtan bağımsız olarak, Müslüman kimliği taşıyan insanları hedef alır. Avrupa’da yaygınlığı: „Die grüne Pest”, “Islamkritik.at”, “Politically Incorrect”, “Stop Islam” veya “Akte Islam. Für Europa - gegen Eurabien

Kullanılan terimler:

- a) **İslam Düşmanlığı:** İslam dinine ve onun öğretilerine yönelik nefret ya da düşmanlık anlamında kullanılır. Bu da genellikle İslam’ın belirli öğretilerine ya da pratiklerine karşı bir reddediş ya da saldırı olarak görülür.
- b) **İslamkritik-İslam’ın eleştirisi:** İslam’a ve Müslümanlara yönelik belirli tutumları tanımlamak için kullanılan bir diğer terim; ancak bu terim çok çeşitli şekillerde kullanılır: Bir yandan İslamofobikler yukarıda bahsedilen anlamda kendilerini “İslam’ın eleştirmeni” olarak tanımlarken, bu terim daha az olumsuz olduğu için tercih edilmektedir. Seyran Ateş veya Necla Kelek gibi yazarların yayınları anti-sosyal olarak değerlendirilir. Her iki Türk asıllı yazar da Müslüman bir ortamda büyümüş, burada sıklıkla kadın düşmanı davranışlara maruz kalmış ve bu konuda İslam’ı eleştiren kitaplar yazmışlardır. Şikayet konusu hallerin sebeplerinin dinin muhtevası ve gereklerinde görülebileceği görüşünde ifade ederler. Dar anlamda bakıldığında bunlar bilimsel iddialı kitaplar değil, kişisel yansımaları olan deneyim raporları. Ancak her

metinlerde zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Anti-semitizm kavramından benzetilerek ortaya atılmış görülen anti-islamizm kavramı “Müslüman karşıtlığı” anlamıyla İngilizce literatürde sıklıkla yer verilen bir ifadedir. İslamofobi kavramı ise daha çok toplumsal boyutu ön planda tutan bir terim olarak kullanılmakta ve yabancı düşmanlığı yani Zenofobi (Xenophobia) kavramının üzerine oturtularak anlamlandırılmaktadır. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı ise genellikle birbirleri yerine kullanılan ve sıklıkla da karıştırılan iki kavramdır. Irkçılık temel olarak bir ırkın diğer tüm ırklardan daha iyi, daha üstün olduğu iddiasına dayanmışken; yabancı düşmanlığı bir üstünlük iddiasında bulunmaksızın öteki olandan nefret etme, ondan korkma şeklinde gerçekleşmektedir.⁷ Bu bakımdan kavramsal açıdan İslamofobi ifadesinin ortaya koyulması için ırkçılık ve yabancı düşmanlığı terimlerine de kısaca değinmek gereklidir.

İrkçılık, temelde insanları etnik kimlikleri ya da ten renkleri nedeniyle dışlamak ya da aşağılamak üzerine kurulu bir ayrımcılıktır ve önce yabancı düşmanlığı sonra da İslamofobi kavramlarına annelik yapmıştır. Irkçılık ilk olarak Aydınlanma Dönemi’nde Avrupa’da ortaya çıkmıştır. İlk çalışmaların antropoloji alanında olmasına ve insan türleri, biyolojik benzerlik ve farklılıklar konularında yürütülmüş olmasına rağmen; o dönem Avrupa’sının sömürgecilik vizyonu gereğince çok kısa süre içinde pozitivist bir anlayışla yürütülen bu bilimsel çalışmalar ideolojik bir çerçeveye oturtularak ırk üstünlüğü iddiasında olan fikirlere hizmet eder hale gelmeye başlamıştır.⁸

Klasik haliyle sömürülen bölgelerin kaynaklarına ve iş gücüne el koyma şeklinde ortaya çıkmış olan ve Portekizli denizcilerin 15. yüzyılın başlarında Afrika kıtasının kuzey batısında ve Akdeniz kıyısında bulunan bir kıyı şeridini ele geçirmesiyle başlayan sömürgecilik faaliyetleri, batıların özellikle Afrika ve güney ile güneydoğu Asya’da bulunan bölgeleri ele geçirme rekabetine sebep olmuştur.⁹ Sömürgeci devletler ele geçirdikleri bölgelerdeki halkların dinî değerlerine ve kültürel yapılarına da baskı uygulamalarına sebep olan sömürgecilik sisteminin yerel toplumlar üzerinde uygulanan baskı politikalarını ise, geliştirmiş oldukları üstün ırk inancı ile meşrulaştırmışlar ve kendi kamuoylarını da bu fikir ile beslemişlerdir. Sömürgeciler, kendilerinin sömürdükleri insanlardan daha üstün olduklarına inanmışlar; Bu gelişmemiş toplumları medeniyete ve refaha kavuşturmak amacıyla

iki yazar da İslam’ın kınanmasını değil modernleşmeyi savunduğundan, kendilerini İslam eleştirisi olarak tanıtır ve İslam’ın “modernleşmesi” gerektiğini savunurlar. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyt Dinç ‘Thorsten Gerald Schneiders (Ed.), *İslamfeindlichkeit: Wenn die Grenzen der Kritik Verschwimmen* (İslam Düşmanlığı: Eleştirinin Sınırlarının Muğlaklaştığı An), Wiesbaden: VS Verlag, 2009, 483 s.’ (2011) 1(1) İnsan Ve Toplum. 109, 109-112.

⁷ Jamie Bordeau, ‘*Xenophobia: The Violence of Fear and Hate*.’ (The Rosen Publishing 2010) 4.

⁸ Neil MacMaster, ‘*Racism in Europe: 1870-2000*’ (Palgrave Macmillan 2001) 87; J. M. Vorster, ‘*Racism, xenophobia and human rights*’ (2002). 54(3) The Ecumenical Review, 296, 296-297.

⁹ Marc Ferro. ‘*Sömürgecilik Tarihi-Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl*’ (İmge Yayınları 2002) 394-397.

baskı altında tuttıkları şeklinde bir toplumsal algı yaratmışlardır.¹⁰

20. yüzyıla gelindiğinde etnik ve ırksal ayrımcılık, artık sömürgeciliğin meşru nedeni olmaktan çıkmış, politik bir araç olarak kullanılarak somut ve pratik bir uygulama ile Naziler tarafından Yahudilere karşı gerçekleştirilen kıyım ve kötü muamelelere zemin oluşturan temel fikir olmuştur. Bu üstün ırk iddiaları, zaman içinde etnik merkezli yapısından çıkarılmış ve ekonomik, dini, sosyal ve kültürel öğeler de bu üstünlük iddiasının önemli yapı taşları olarak kabul edilmiştir.¹¹

İrkçilik fikri, esas olarak yabancı düşmanlığını da doğal olarak içinde barındıran bir kavramdır. Yabancı düşmanlığı en genel anlamda; farklı özelliklere sahip ve bu nedenle yabancı olarak nitelendirilen birey ve gruplara yönelik olarak duyulan korku ve nefrettir. Kavram ilk kez, 1901 yılında, Anatole France tarafından, *Monsier Bergeret a Paris* adlı eserde Anti-semitizm bağlamında kullanılmıştır.¹²

Yabancı düşmanlığının kökeninde, en basit anlatımla öteki olarak nitelenen birey ya da gruplara yönelik var olan önyargılar yatmaktadır. Bu önyargılar tarihsel ya da psikolojik etkenler nedeniyle kişi ya da toplumların hafızasında çok hafif bir uykuya yatmış olarak bulunurlar ve ekonomik veya siyasi tetikleyiciler tarafından uyandırılmayı beklerler. Uyanan önyargılar, kısa sürede büyür ve aşırı sağ söylem ve eylemlerle hızla beslenerek göçmen karşıtlığı ve ırkçı ideolojiler şeklinde yabancı düşmanlığını meydana getirirler.¹³

Tıpkı ırkçılığın yabancı düşmanlığını içermesi gibi; yabancı düşmanlığı da İslamofobiyi kapsayan bir kavramdır. Avrupa’da İslamofobi konusundaki güncel ilk araştırmanın İngiltere’de faaliyet gösteren Runnymede Trust adlı İngiliz araştırma kuruluşunun 1997 yılında yayınlamış olduğu “Islamophobia a Challenge for Us All (İslamofobi Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma)” adlı rapor olduğu söylenebilir. Bu raporda İslamofobi “Müslümanlara yönelik olarak beslenen temelsiz düşmanlık” olarak tanımlanmış ve yine bu raporda kavramın “tüm Müslümanlardan ya da birçoğundan korkma ve hoşlanmama” durumunu ifade ettiği de belirtilmiştir. Aynı kuruluş 2018 yılında bu defa “Islamophobia Still a Challenge for Us All (İslamofobi Hepimiz İçin Hala Bir Meydan Okuma)” başlıklı bir başka rapor yayınlamış ve bu raporda ise İslamofobiyi “Müslüman karşıtı ırkçılık” olarak tanımlamıştır.¹⁴ İngiliz hükümetinin desteğiyle hazırlanan raporda İslamofobi kavramı dile getirilmiş ve kökenleri çok eskilere dayanmasına rağmen, son 20 yılda kayda değer bir

¹⁰ Maxime Rodinson. ‘*Europe and the Mystique of Islam*’ (2.baskı, I.B. Tauris, 2002) 60-62; Yücel Bulut. ‘*Oryantalizmin Kısa Tarihi*’ (Küre Yayınları, 2016) 114-117; Hişam Cuayyıt. ‘*Avrupa ve İslam*’ (İz Yayıncılık, 1995) 25-30.

¹¹ Ramon Grosfoguel ‘*What is Racism?*’ (2016) 22(1) Journal of World-System Research, 9, 10-15.

¹² Raymond Taras, ‘*Xenophobia and Islamophobia in Europe*’ (Edinburg University Press 2012) 140.

¹³ Fatma Yılmaz. ‘*Avrupa’da İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı*’ (Uşak Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu 2008) 49.

¹⁴ The Runnymede Trust, *Islamophobia: Still a Challenge for Us All* (Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia, Londra, 1997) 4.

şekilde artış gösterdiği vurgulanmıştır. Yine aynı raporda İslamofobi kapsamında değerlendirilecek dört temel alan belirlenmiş ve Müslümanların maruz kaldıkları sorunlar şu şekilde özetlenmiştir:¹⁵

1. Ön yargı (prejudice): Medyada ve günlük yaşamda maruz kalınan ön yargılar.
2. Ayrımcılığa tabi tutulma (discrimination): Çalışma ortamında maruz kalınan ayrımcılık, eğitim, sağlık hizmetleri vb. konularda ayrımcılık.
3. Dışlanma, dışlanmışlık (exclusion): Bu kapsamda siyasete ve yönetime katılmaktan dışlanma, yetki ve sorumluluk verme noktasında dışlanma.
4. Şiddet (violence): Fiziksel saldırılar, mülkiyete yönelik saldırılar ve sözlü taciz.

AB Temel Haklar Ajansı İslamofobiyi, “İslamofobi, İslam inancına mensup olan bireylerin maruz kaldıkları ayrımcı muameleyle verilen genel isimdir.” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶

Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi ise 2006’da yayımladığı AB’de İslamofobi ve ayrımcılık raporunda İslamofobiyi; iş, eğitim ve barınma alanlarındaki ayrımcılık, göçmenlere ve azınlıklara yönelik ırkçılık ve düşmanlık, Müslümanlara yönelik çeşitli şiddet olayları, sosyal dışlanma ve entegrasyon sorunları bağlamında ele almıştır.

Sonuç olarak İslamofobi kavramı; İslam ve Müslümanlara karşı rasyonel olmayan bir tür kuşku, korku, kin, nefret ve düşmanlık besleme anlamında kullanılmaktadır. İslamofobik düşünce ise, Müslüman bireylere yönelik önyargı, ayrımcılık, dışlama, kısıtlama ve fiziksel şiddet davranışlarına yol açmaktadır.

V. İSLAMOFOBİYİ DOĞURAN NEDENLER

İslamofobi olgusunu anlayabilmek için elbette kavramın tarihsel kökenlerini ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü İslamofobiyi doğuran en temel neden, elbette inanç ve din farklılığı sebebine dayalı olarak yaşanmış tarihsel çatışmalar ve rekabettir.¹⁷ Bu yazıda, çalışmanın amacı ve kapsamı dikkate alınarak İslamofobiyi

¹⁵ The Runnymede Trust, *Islamophobia: A Challenge For Us All* (Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia.) <<https://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/IslamophobiaA-Challenge-for-Us-All.html>> Erişim 18.7.2024.

¹⁶ European Union Agency for Fundamental Rights, *EUMC, Activities of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia in 2006* (European Union Agency for Fundamental Rights 2008) <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fra.europa.eu/sites/default/files/ar07p1_en.pdf> Erişim 19.7.2024

¹⁷ Kısaca ve tarihsel dönemler itibariyle ifade etmek gerekirse:

a) Orta Çağ ve Haçlı Seferleri: İslamofobinin kökenleri, 11. yüzyılda başlayan Haçlı Seferleri’ne kadar uzanabilir. Bu dönemde Avrupa, Müslüman dünyasıyla sürekli bir çatışma içindeydi. Haçlı Seferleri, sadece dini bir savaş değil, aynı zamanda Batı Avrupa’nın İslam’a karşı olan derin korku ve nefretinin de bir yansımasıydı. Bu savaşlar, Avrupalıların İslam’ı “öteki” olarak görmelerine ve Müslümanları barbar veya düşman olarak algılamalarına yol açtı (OHCHR).

b) Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa: Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki genişlemesi, özellikle 15. Ve 16. Yüzyıllarda, Avrupa’daki İslamofobinin artmasına neden oldu. Osmanlı’nın Viya-

doğuran nedenler genel hatlarıyla ve özet biçiminde verilmiştir. 11 Eylül 2001’de Amerika Birleşik Devletleri’nde ikiz kulelere yapılan saldırı ve bunu takip eden dönemde de Avrupa’nın farklı ülkelerinde yaşanan bombalı saldırıların ardından bu ülkelerde yaşayan Müslümanlara karşı ayırımcılık, dışlama, nefret ve saldırıların artması sonrası daha çok dile getirilmeye başlanmış olan İslamofobi, esas olarak İslâm dininin ortaya çıkması ve kendi iç meselelerini çözdükten sonra çevresindeki diğer dinleri benimsemiş toplumlarla etkileşime geçmesi ile birlikte başlamıştır denilebilir. İslam’ın doğuşundan itibaren Doğu ve Batı dünyası arasında dini, siyasi, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel çekişmeler hep var olmuştur.¹⁸

İslâm’ın “son din”, Hz. Peygamber’in “son peygamber” ve Kur’an’ın “son kutsal mesaj” olduğu iddiası ve İslam dini içinde yer alan Cihad¹⁹ kurumu, bu iddianın doğası gereği halihazırda var olan Yahudilik ve Hristiyanlık inancı sahibi kişi ve bu temelde varlığını sürdüren kurumları gayet anlaşılabilir bir mantıkla rahatsız etmiştir.²⁰ Bu durumda dönemin Hristiyan din adamlarının bu iddianın yanlışlığını kanıt-

na’yı kuşatması gibi olaylar, Avrupa’da büyük bir korku ve endişe yarattı. Bu dönemde Avrupalılar, Osmanlı İmparatorluğu’nu ve dolayısıyla İslam’ı bir tehdit olarak gördüler. Bu algı, Avrupa edebiyatında ve sanatında da sıkça yer buldu ve Müslümanlar genellikle olumsuz ve tehlikeli figürler olarak tasvir edildi (OHCHR).

c)Oryantalizm ve Sömürgecilik: 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da ortaya çıkan Oryantalizm, İslamofobinin entelektüel bir temele oturmasına yardımcı oldu. Edward Said’in tanımladığı şekliyle Oryantalizm, Batı’nın Doğu’yu “öteki” olarak tanımlaması ve Doğu’yu geri kalmış, egzotik ve irrasyonel olarak görmesiydi. Bu bakış açısı, Müslümanların medeni olmayan ve Batı’nın üstünlüğüne ihtiyaç duyan halklar olarak görülmesine yol açtı. Ayrıca, sömürgecilik dönemi boyunca Avrupalı güçler, Müslüman toplumları sömürgeleştirirken, bu tür ayırıcı söylemleri pekiştirdiler (Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward W. Said. *Orientalism*. (Vintage.1979)

d) Modern Dönem ve Medyanın Rolü: 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından, İslamofobi yeni bir boyut kazandı. Terörizmle mücadele söylemi, genellikle İslam’ı ve Müslümanları hedef aldı. Bu dönemde Batı medyasında İslam sıklıkla terörizmle ilişkilendirildi ve bu da toplumsal algının olumsuz yönde şekillenmesine neden oldu. Günümüzde bu söylem, aşırı sağcı politikalar ve popülist hareketler tarafından da desteklenmektedir (OHCHR). Bu tarihsel arka plan, İslamofobinin neden bu kadar yaygın ve kalıcı bir sorun olduğunu anlamak için önemlidir. Tarih boyunca süregelen bu negatif algılar ve söylemler, günümüzdeki İslamofobi dalgasının kökeninde yatan temel unsurları oluşturur.

¹⁸ Norman Daniel, *‘Islam and the West: The Making of an Image’* (Oneworld Publications 2009).

¹⁹ Arapça’da “güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak” mânasındaki **cehd** kökünden türeyen **cihad**, İslâmî literatürde “dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında, fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefsi emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır. <chrome extension://efaidnbmnnpbceajpcglclefindmkaj/https://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/VaazHizmetleri/Allah%20Yolunda%20Cihad.pdf> Erişim 23.8.2024

²⁰ Batıda ortaya çıkan ve belki de üzerinde yüzlerce çalışma yapılmış olan oryantalizm ve yeni oryantalist söylem ile İslâm’ın bütün farklılıkları ve çoğulcu yapısı görmezlikten gelinerek Batı değerlerine meydan okuyan, Batılı yaşam tarzlarını ve kültürü tehdit eden, şiddet ve terörizmi meşrulaştırdığı ileri süren homojenleştirilmiş bir İslâm kurgusu yaratılmıştır. Bu kurguya göre İslâm toplumları göreceli zayıflıkları ve otoriter yapıları nedeniyle zaten şiddet ve terörizme meyilli olarak kabul

lamak amacıyla eserler ortaya koyarken İslam karşıtı tezler ileri sürmelerine sebep olmuştur.²¹ Özellikle Bizans kontrolünde bulunan Orta Doğu ile Kuzey Afrika'nın büyük kısmının yedinci ve sekizinci yüzyıllarda İslam hâkimiyeti altına girmesi ise, İslam'ı, Hristiyan toplumlarda dini-siyasi bir rakip ve düşman haline getirmiştir.²²

Europenses (Avrupalılar) terimi, ilk defa Isadore Pacensis isimli bir papaz tarafından 732 yılında, Poitiers savaşında Müslümanları yenen Hristiyanları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.²³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Viyana'ya kadar ilerleyişi ile birlikte ortaya çıkmış olan "Türk korkusu-Türkfobi" de esas olarak İslamofobi içinde değerlendirilmelidir.²⁴ İslam ile Hristiyanlık arasında İslam'ın gelişi ve onu benimseyen toplumlar tarafından batıya yürünmesi, iki yapı arasındaki küçük istisnalar dışında her temasta çelişkiler ve sürtüşmeler meydana getirmiş ve gayet anlaşılabilir bir şekilde karşılıklı olarak korku ve düşmanlık duygu ve fikirlerini ortaya çıkarmıştır.²⁵

İslam ilerleyişinin durması ve gerilemesi, batı toplumlarındaki bu İslam korkusunu birkaç yüzyıl için dindirmiş ancak yok etmemiştir. 2.Dünya Savaşından sonra İsrail Devletinin kurulmasından sonra batı medyasında "kötü Arap" imgesine çok sık rastlanmaz. Ancak "kahraman Yahudi" imajı yine aynı medyada sıklıkla yer verilen bir imge olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni Nazilerin gerçekleştirmiş olduğu soykırım sonrası, bu topluma karşı ortaya çıkmış olan merhamet ve yeni kurulmuş olan bu ulus devlete karşı hissedilen hayranlık hissidir. Elbette kullanılan bu imgeler gizliden de olsa toplumlar üzerinde Müslümanlara karşı var olan önyargıları besleyici bir etki göstermiştir; ancak o dönemde doğudan batıya kitlesel bir göçün de henüz başlamamış olması nedeniyle bu sadece bir düşünce ya da his olarak kalmıştır. Zira henüz bu "kötü Arap" batı şehirlerinin caddelerinde yürümektedir ve aynı binayı paylaştığımız komşunuz ya da kırk yıldır tanıdığınız ve varlığına

edilmektedir. Fakat oryantalist söylem daha da ileri giderek söz konusu şiddet ve terörizm yanlılığının İslâm'ın özüne de uyduğunu ileri sürmüştür. Başka bir deyişle oryantalist söylem İslâm'daki cihad gibi bazı kavramları ve Kur'an'daki birtakım ifadeleri kendi kurgusal, Batı ve özgürlük düşmanı, otoriter İslâm kurgusuna göre çarpıtarak Batı toplumun kolektif anlayışına yerleştirmiştir. (Bu konuda ayrıntı için bkz. Deepa Kumar, 'İslamofobi: İmparatorluğun Siyaseti' (Pınar Yayınları 2016), 171-172; Aziz Al-Azmeh, 'İslamlar ve Moderniteler' (3. baskı, İletişim Yayınları 2017) 11-15; Samuel P. Huntington, 'Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması' (2. baskı, Okuyan Us Yayın 2005) 101-105; Prof. Dr. Mehmet S. Aydın 'Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet' (Kapı Yayınları 2016) 470-474.)

²¹ Özcan Hıdır 'Yahudi Kültürü ve Hadisler' (İnsan Yayınları 2010) 174

²² İbrahim Kalın 'İslam ve Batı' (İsam Yayınları 2008) 41-43.

²³ David Levering Lewis, 'God's Crucible: Islam and the Making of Europe' (W. W. Norton 2008) 172-173.

²⁴ Özcan Hıdır 'Luterci Protestanlığın Tarihi Arkaplanı ve Martin Luther'in Kur'an, Hz. Muhammed ve İslam-Türk Kültürüne Bakışı' XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslâm-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum = XI. to XVIII. Centuries Islamic-Turkish Civilization and Europe International Symposium, 24-26 Kasım, 2006) 135, 145.

²⁵ John L. Esposito. 'İslam tehdidi efsanesi' (Ufuk Kitapları. 2002) 85.

çok alıştığınız bir memleketlinizden köşedeki marketi satın alıp işletmeye başlayan esnaf değildir. Çünkü bu dönemde hala Batı Avrupa ile Müslümanların doğrudan doğruya çok az ilişkisi mevcuttur ve Müslümanlar da Avrupalılar nezdinde sadece uzak diyarlarda yaşayan yabancılarıdır.²⁶

İslam korkusunun İslam karşıtlığına dönüşerek Müslümanlara yönelik inançlarından dolayı ayrımcılığın Batı toplumlarında, büyük kesimler nezdinde canlanmasına neden olan olay ise, 11 Eylül 2001'de New York'ta meydana gelen terör saldırısıdır denilebilir.^{27 28} Bu tarihten sonra Batı medyasınca çizilmiş olan kandura²⁹ giyimli Ortadoğulu erkek karakteri şiddet ve terör kelimeleri ile eş değer anlam kazanacak nitelikte, çok ve yoğun bir şekilde görsel ve yazılı basında kullanılmıştır.³⁰

Bu konu öz bakımından o kadar çok boyutlu ve derindir ki, bu çalışmanın amacı dışına çıkmamak adına sadece değinilen iki boyutu dahi birçok bilimsel çalışmaya esas teşkil etmiştir. Bunlardan birincisi; Batı'nın İslâm toplumları üzerinde kurduğu ve 19'inci yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar geçen süreç içerisinde değişime uğramış olan ve 1960'lı yıllarda ortaya çıkan sömürge karşıtı ideolojinin güçlenmesi ve küreselleşme ile farklılaşan sömürgecilik fikrinin ve “medenileştirme misyonu” adı altında yapılan ve dünyanın farklı bölgelerinde bulunan ülke topraklarının Batı tarafından işgal edilmesine dayanan emperyalist politikanın değişime uğraması sonucu modern sömürgeciliğe haklılık kazandırmak için günümüzde başvurulan “terörle mücadele” kavramıdır. Batı medyası, bu kavramı popülerleştirmek ve kabul görmesini sağlamak amacıyla ve bu imajın yine kendi toplumları içinde yarataca-

²⁶ F. Betül Aydın Varol, 'Batı'nın Bir Ötekisi Olarak İslam ve Müslümanlar: Batı Avrupa Medyasında İslamofobinin Temsili' (2019) 2(2) Journal of Media and Religion Studies. 215, 222-224; Globalleşmenin dine etkileri için bkz. Peter Beyer. 'Religion and Globalization' (1. baskı Sage Publications Ltd. 1994); Roland Robertson 'Globalization, Politics and Religion, The Changing Face of Religion' in James A. Beckford ve Thomas Luckmann (eds), (Sage Publications Ltd. 1989) 10-23.

²⁷ Türküya Ataov. '11 Eylül ve Sonrası' (2001) 56(4) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 181,181-190; Ahmet Özer. '11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatısma'. (2009) 3(5) Toplum Ve Demokrasi Dergisi. 191, 191-210; Metehan Temizel. 'Terörizmde Yeni Milad: 11 Eylül 2001' (2011) 11(1-2) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi. 311, 311-348; Bob Cunningham, 'Pluralist Democracy: Balancing Publicity, Privacy, and Secrecy' (2003) 25(2) Administrative Theory & Praxis. 299, 302-305.

²⁸ 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşmiş olan saldırı önemli bir kırılma yaratmıştır ancak Batı kaynaklarında İslam ile modern anlamıyla terörün ilişkilendirildiği ilk olay 1972 Münih Olimpiyat Oyunlarında yaşanmış olan saldırdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Stefan M. Aubrey. 'The New Dimension of International Terrorism' (vdf Hochschulverlag an der ETH 2004) 1-3 < https://books.google.com.tr/books?id=VJJG14mHbGAC&pg=PA34&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false> Erişim 5.6.2024

²⁹ Ayak bileğine kadar inen, uzun kollu, tunik yapıda olan Arapların geleneksel erkek kıyafetidir. Kandura; çeşitli bölgelerde savb, sob, suriyah, kandurah şeklinde de isimlendirilirken Libya'da 'dişdaşa' diye adlandırılır. Bu giysinin altına genellikle izaar veya vuzar diye isimlendirilen bir iç giysi giyilir.

³⁰ Süleyman Seydi. 'İslami Terör' (2003). Strategma Dergisi. 5

ğı ayrıştırıcı sonuçlarını düşünmeksizin, esasında İslâm toplumlarında marjinal bir boyutta kalan şiddet yanlısı ve köktenci ideolojileri ana akım İslâm imajı şeklinde kendi kamuoyuna tanıtmaktan çekinmemiştir. Bu yaklaşımla İslâm'ın bütün farklılıkları ve çoğulcu yapısı görmezlikten gelinerek Batı değerlerine meydan okuyan, Batılı yaşam tarzlarını ve kültürü tehdit eden, şiddet ve terörizmi meşrulaştırdığı ileri süren homojenleştirilmiş bir İslâm kurgusu yaratılmıştır.³¹

İslamofobiye doğuran temel nedenleri sayarken tarihsel yaşanmışlıklarla beraber, son dönemde sıklıkla yaşanan Radikal İslamcı örgütlerin terör olarak nitelendirilen faaliyetlerinin de göz ardı edilmemesi gerekliliği de konunun burada sınırlı olarak ifade dileyen ikinci boyutudur.³² Bu terör saldırıları ve Avrupa'daki aşırı sağcı ve popülist partilerin bunları siyaset malzemesi olarak kullanmaları da sorunun büyümesinde ve içinden çıkılmaz bir hale gelmesinde büyük bir etken olmuştur.³³ Son yıllarda özellikle El Kaide ve Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ) gibi örgütlerin Avrupa ülkelerindeki saldırılarının ardından Müslümanların aşırı sağcı ve popülist kesimlerin hedefi haline gelmesi ve buna bağlı olarak Müslümanlara yönelik saldırıların artması dikkat çekmektedir. Avrupa ülkelerinde aşırı sağ ve ırkçı siyasi aktör ve partilerin hızla yükselişe geçmesi ve içinde yetiştiği toplumlarda daha büyük sayılarda insan kitleleri tarafından destek görmeleri ve hatta bazı ülkelerde koalisyon ortağı sıfatıyla hükümet içinde yer bulmaları bir kar topu misali, bu aşırı görüşleri savunanların da ana akım medyada daha çok yer bulmalarına ve göçmen ile İslam karşıtı popülist söylem ve vaatlerin artık çok daha fazla seçmeni etkilemekte olduğunu gören siyasi parti temsilcilerinin ve adaylarının bu tür söylemleri artık daha sık ve kolayca dile getirmelerine sebep olmuştur.³⁴

20. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve içinde bulunduğumuz yüzyıl içinde ise artarak devam eden dünya üzerinde güneyden kuzeye ve doğudan batıya göç fenomeni batı toplumlarındaki Müslüman kitlelerin sayılarının ve toplum içinde

³¹ Kumar (n 20) 12-13; Ania Loomba. 'Kolonyalizm Postkolonyalizm' (2.baskı Ayrıntı Yayınları. 2000) 34-38; Douglas Little. *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945*. (3. Baskı. The University of North Carolina Press, 2008) 60-61; David Skidmore. *Understanding the Unilateralist Turn in U.S. Foreign Policy*. (2005) 1(2) Foreign Policy Analysis 207, 207-228.

³² Hilal Barın. *İslamofobi ve DEAŞ: Tedirgin Nefret*. (Tezkire 2016) 281-288.

³³ Laurence Michalak ve Agha Saeed *Anakarasal Ayrışım: Fransa, Amerika Birleşik Devletleri'nde İslam ve Müslüman Kimlikler*; in Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (eds) *Müslüman Avrupa ya da Avro İslam*. (Everest Yayınları 2004) 221-222; Selim Kanat ve Samet Zengioğlu. *Avrupa Birliği'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Yaklaşım ve Politikaları*. (2017) 4(3) Route Educational and Social Science Journal. 20, 25-29

³⁴ Hasan Saim Vural. *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*. (1. Baskı. İletişim Yayınları 2005) 207-223; Dr. Bekir Emiroğlu *Avrupa Birliği'nin Çokkültürlülük ile İmtihanı* (2016, 44, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi) 91,105; Müge Aknur ve İbrahim Saylan. *Avrupa Demokrasisine Yönelik Güncel Bir Tehdit: Popülist Radikal Sağın Yükselişi* (2020) 18(2) Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. 289, 291; M. Nail Alkan. *Avrupa'da Yükselen İrçilik: Pegida Örneği*. (2015) 8(16) Gazi Akademik Bakış. 275, 278-287.

görünürlüklerinin giderek artmasına sebep olmuştur.³⁵ Bu göç ve günümüzde gerçekleşen mülteci krizi de İslamofobi ateşinin daha da güçlü yanmasına sebep olan bir diğer etkidir. Batılı ülkelere yönelik artan göç baskısı elbette sadece Müslüman ülkelerden gerçekleşmemiş, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinden de Batı Avrupa'ya ciddi anlamda Hristiyan dinini benimsemiş kitleler de göç etmişlerdir. Bunun da ötesinde sömürgeci geçmişlerinden dolayı birçok Batı Avrupa ülkesinde günümüzde belli oranda bu ülkelerin zamanında sömürgesi olan coğrafyalardan gelerek bu ülkelere yerleşmiş olan yabancı unsurların da bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Bu yabancı unsurların yerleştikleri ülkelerde yarattığı tüm rahatsızlıklar dahi ne yazık ki, Müslümanlara karşı zaten var olan ve artan olumsuz bakış açısına eklenmiş ve bu ülkelerde Müslümanlar, oralara göç yoluyla gelen tüm yabancı unsurlara karşı artan ötekileştirmenin kurbanı olmuşlardır.³⁶

Tarih boyunca çeşitli nedenlerle meydana gelen insan göçü, günümüzde de devam ederek sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere neden olmaktadır. Göçün asıl nedeni; savaş, doğal felaketlerden kaçma, baskılardan kurtulma ile refah ve istihdam arayışı, düşünce ve fikir hürriyeti gibi nedenlerle güvenli, huzurlu ve özgür bir ülkede yaşama arayışına gidilmesidir.³⁷

Artarak devam eden bu göç olgusu tarih içinde gönüllü ve zorunlu sebeplerle gerçekleşmiştir. Daha iyi bir yaşam arayışında olan insanların sayısının artması, uluslararası alanda göçün artmasına neden olmuştur. Esas olarak Batı Avrupa ülkeleri için göç ve göçmen kavramları yeni kavramlar değildir. Zira 2. Dünya Savaşında ciddi bir nüfus kaybına uğramış olan Batı Avrupa ülkeleri, iş gücü ihtiyacını karşılamak için bin dokuz yüz elli yılların ortasında kapılarını göçmenlere gönüllü olarak açmıştır. Daha sonra ise Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna Savaşı gibi yakın coğrafyada ortaya çıkmış olan kriz ve değişimler beraberinde bu coğrafyalarda yaşayan insanların sığınmacılar ve göçmenler olarak Batı Avrupa ülkelerine kitleler halinde göçüne sebep olmuştur.³⁸

³⁵ Oguzhan C. Dincer 'Ethnic Diversity and Trust' (2011) 29(2) Contemporary Economic Policy. 284, 284-287; Leonardo Álvarez Álvarez 'Education and Pluralism: Towards a Democratic Theory of Education in Europe' (2011) 6 Intercultural Human Rights Law Review. 349; Stephen Castles, Mark J. Miller ve Hein de Haas. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri* (GAV Perspektif Yayınları 2022) 495.

³⁶ William A. Galston 'The Rise of European Populism and the Collapse of the Left' (2018) Brookings Institute, 8 Mart 2018, <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/03/08/the-rise-of-european-populism-and-the-collapse-of-the-center-left/>> Erişim 03.06.2024; Cengiz Dinç 'Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımları' (2018) 8(2) Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 1, 13-16.

³⁷ Talip Küçükcan 'Avrupa'da Kültürel Çoğulculuk, Göçmenler ve Türk Toplumunu' III. Uluslararası Mevlana Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Konya, 47; Will Kymlicka. 'Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi' (3.baskı, Ayrıntı Yayınları 1998) 292; M. Ali Kirman 'İslamofobinin kökenleri: Batılı mı Doğulu mu?' (2010) 21(1) İslami Araştırmalar Dergisi. 21, 26;

³⁸ Ayhan Kaya 'İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenleştirme Çağı' (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 230-240; Jef Huysmans. 'The European Union and Securitization of Migration'

Ortadoğu’da başlayan Arap Baharı ve özellikle Suriye krizi ise, 2009 yılından itibaren bölgede ortaya çıkardığı güvensizlik ortamı ile zaten var olan Avrupa’ya göç eğilimini iyice hızlandırmıştır.³⁹ Son on yıla damgasını vuran bu mülteci krizi ise özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerinde göçmen karşıtlığı bağlamında ‘öteki-nin bir güvenlik sorunu’ olduğu algısını güçlendirmiş ve İslamofobinin yükselme-sinde etkili olmuştur.⁴⁰ Misafir işçi kimliği ile batı ülkelerinde yer alan bu kitlelerin zaman içinde sahip oldukları Müslüman kimlikleri ve dünya görüşleri ile birlikte Batı toplumlarının sosyal yapıları içinde kendilerine yer edinme istekleri de, batı ülkelerindeki bazı kesimlerin tepkisine neden olmuştur.

Bu noktada elbette Müslüman yaşam tarzı ile Batı toplumlarının yaşam tarzı arasındaki farklılıkların da süreçte yeri olduğunu ifade etmek gerekmektedir.⁴¹ Müslüman kadınların tesettürlü ve kapalı giyim tarzları ile sosyal yaşam içerisinde karşı cinsle mesafeli tavırları, beslenme alışkanlıkları konusunda Müslümanların (örneğin domuz ya da alkollü içeceklerin tüketilmemesi gibi) seçici yaklaşımları, namaz ile oruç gibi Müslüman yaşamının temelini oluşturan ve süreklilik gerekti-ren ibadetlerinin varlığı da İslamofobinin yükselmesi sürecinde etkili olmuştur.⁴²

Yaşanan ekonomik sıkıntılar da İslamofobi sebeplerinden biri olarak sayılabilir. 1970’li yıllardan itibaren yabancı işgücü, Avrupa’da baş gösteren istihdam sorun-

(2001) 38(5) Journal of Common Market Studies. 751, 754; Christopher Caldwell. ‘Avrupa’da Devrimin Yansımaları: Göç, İslam ve Batı’ (Profil Yayınları 2011) 29-30; S.M.Amin ‘Cultural Division in Europe Since 9/11: Problems and Prospects’ (2011) 23(2) Journal of European Studies. 11-15; Mehmet S. Aydın ‘Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet’ (Kapı Yayınları 2016) 71; Zeynep Atikkan ‘Avrupa Benim: Batı Avrupa’da Aşırı Sağın Yükselişi’ (Metis Yayınevi 2017) 133-139; Mattias Ekman ‘Online Islamofobia and Politics of Fear: Manufacturing the Green Scare’ (2015) 38(11) Ethnic and Racial Studies. 1986, 1992-1993; Paul Silverstein ‘The Context of Antisemitism and Islamofobia in France’ (2008) 42(1) Patterns of Prejudice. 1, 3-4; Ergün Göknel ‘Düşman’dan Terörist’e’ (Kanes Yayınları 2015) 155; Nilüfer Göle ‘Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar: Avrupa Kamusal Alanda İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma’ (Metis Yayınevi 2015) 44-48.

³⁹ Mustafa Cem Ünal ‘Arap Baharı’ Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği’ (2017) 16(2) Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. 147, 156-157; Haydar Çoruh ‘Arap Baharı Bağlamında Avrupa’ya Yapılan Göçler, Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme’ (2021) 20(1) Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 291, 303-311.

⁴⁰ Gizem Kolbaşı Muyan ‘Hollanda Göçmen Entegrasyonu Politikaları: Liberalizmden Neoliberalizme’ (2019) 9(1) Sosyal Güvenlik Dergisi. 177, 178-179; Halim Emre Zeren ve Eren Alper Yılmaz ‘Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği’nin Güvenlik Odaklı Göç Politikaları’ (2018) IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress September 7-8, Didim, Aydın. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ulk.ist/media/kitap/IV-UKODT-LK/arap-bahari-sonrasi-avrupa-birliginin-guvenlik-odakli-goc-politikalari.pdf> Erişim 13.7.2024; Murat Kardeşin ‘Avrupa Birliği’nde Ortak Göç Politikası Oluşturma Çabaları Ve Ulusal Farklılıklar Sorunu’ (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı 2012) 19-21; Tanja A. Börzel, Assem Dandashly ve Thomas Risse ‘Responses to the Arabellions’: The EU in Comparative Perspective — Introduction’ (2015) 37(1) Journal of European Integration 1, 1-2.

⁴¹ Hollanda Kamu Politikaları Bilimsel Kurulu (WRR) ‘Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam’ (Başlık Yayın Grubu 2007) 7

⁴² Ali Köse ‘Avrupa ve İslam’ (İz Yayıncılık 2009) 33.

larının, kültürel değişimlerin ve toplumsal hoşnutsuzluğun kaynağı olarak görül-
meye başlanmıştır.⁴³ Bunun da aşırı sağ partilerin ekmeğine yağ sürdüğü söylene-
bilir. Avrupa'daki aşırı sağ akımlar özellikle 1990'lı yıllardan itibaren güçlenmeye
başlamıştır. 2008'den itibaren Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ve artan işsizlik
oranları yabancı karşıtlığını artırmıştır. Avrupa'da işsizliğin artışı ve gelecek kaygısı
toplumda güvensizliğe yol açmıştır.⁴⁴ Esas olarak Avrupa'nın genişlemesinden kay-
naklanan sorunların faturasını göçmenlere, sığınmacılara ve Müslümanlara kesme
eğiliminde olan aşırı sağ kesimlerde ayrımcılık, dışlayıcılık ve İslamofobinin der-
inleşmesine yol açmıştır.⁴⁵

Aşırı sağ eğilimlerin ve Müslüman karşıtlığının yükselmesinin bir diğer nedeni
de Müslümanların Batılı ülkelerde kamusal alanda daha görünür hale gelmeleridir.⁴⁶
Bilindiği gibi Avrupa'ya göçmenlerin işgücü olarak gitmeleri 1960'lı yıllardan
sonra başlamıştır. Aradan geçen uzun yıllar içinde çoğunluğunu Müslümanların
oluşturduğu bu insanlar toplumla bütünleşmiş ve ekonomik açıdan zenginleşmiş-
lerdir. Bunun sonucu olarak kamusal alanda daha görünür hale gelmişler ve çeşitli
hak talepleri söz konusu olmuştur. Aslında ekonomik ve sosyal hayatta yer alan ve
ülkenin üretimine ve refahına katkı yapan Avrupalı Müslümanların birçok isteği
demokratik talepler olmasına rağmen, özellikle aşırı sağ kesimlerin bunlara karşı
çıktıkları görülmektedir.⁴⁷

Günümüzde Avrupa'da teröre bulaşmış ve terör eylemleri gerçekleştiren az sayıda
radikal unsurun varlığına karşın, Avrupalı Müslümanların büyük çoğunluğunun
topluma uyum sağlamış ve herhangi bir şekilde radikalizme bulaşmamış olduğu bir
gerçektir. Ancak Batı dünyası bu gerçeği görmek yerine toptancı bir bakış açısıyla
Müslümanları bir sorun alanı olarak görmeye devam etmektedir.⁴⁸

⁴³ Ivan Kalmar 'Is Islamofobia The New Antisemitism?' (2017) 27 SETA Analysis Bulletin 15.

⁴⁴ İrfan Kaya Ülger 'Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler' in Cüneyt Yengün
ve Ertan Efeğil (eds.) Türkiye'nin Değişen Dış Politikası (Nobel Yayın 2010) 481; Müge Aknur
Almanya'da Radikal Sağın Yükselişi: Almanya İçin Alternatif Partisi, Popülizm ve Demokrasi
(2020) 13(2) International Journal of Social Inquiry. 418 <<https://doi.org/10.37093/ijisi.837682>>
Erişim 5.6.2024

⁴⁵ Jürgen Gerhards ve Silke Hans 'Why Not Turkey? Attitudes Towards Turkish Membership in the
EU Among Citizens in 27 European Countries' (2011) 49(4) Journal of Common Market Studies.
741, 753.

⁴⁶ 2005 yılının Mart ayında Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi bir rapor yayımlayarak
Avrupa Birliği'nin üye ve aday ülkelerinde çokkültürlü toplum değerlendirmesi ile ilgili
gözlemlerini açıklamıştır. Raporda, Avrupa halkının yarısının göçmenlere ve yabancılara yönelik
olumsuz düşüncelere sahip olduğu ileri sürülmüştür. "AB'de Çokkültürlü Toplumla Direniş Artıyor",
AB Haber, 16 Mart 2005. <http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=3942>

⁴⁷ Albert Bastenier 'Immigration and the Ethnic Differentiation of Social Relations in Europe' in John
Rex ve Beatrice Drury (eds.) Ethnic Mobilisation in a Multi-Cultural Europe (Avebury 1994) 49 ;
Didem Daniş ve Verda İrtiş 'Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Hal-
leri' (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2008) 128; Deniz Altınbaş 'Avrupa ve Çokkültürlülük:
Fransa Örneği' (2006) 78 Stratejik Analiz. 52, 52-59.

⁴⁸ Bassam Tibi 'Warum ich kapituliere' (2016) 6 Cicero. 115-119; Bassam Tibi 'Islamizm, National

VI. GÜNÜMÜZDE İSLAMOFOBİNİN YANSIMASI VE BİREY BAZINDA SONUÇLARI

Günümüzde dünya üzerinde çok sayıda Müslüman'ın yaşadığı şehirler artık sadece İstanbul, İslamabat veya Kahire şehirleri değildir. Londra, Paris, Marsilya, New York ve Los Angeles gibi şehirler de, artık ciddi sayıda Müslümanın yaşadığı şehirler haline gelmiştir.⁴⁹

Bu gerçek, İslamofobi olgusunu, sadece bu toplumlarda yaşayan Müslümanların ve İslam dünyasının değil; toplumsal huzur ve refah ortamında giderek genişleyen bir çatlak meydana getirdiğinden, asıl olarak Batı'nın ve Müslüman azınlıklara ev sahipliği yapan ülkelerin sorunu haline getirmiştir.

Tüm Avrupa Birliği ülkelerince temel değer olarak kabul edilen evrensel insan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar yine bu Birliği oluşturan ülkelerde her geçen gün yükselen Müslüman karşıtlığı yüzünden ciddi bir tehlike altındadır. Örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün yayınlandığı raporda, Avrupa ülkelerinin insani değerlerden uzaklaşma yönünde yeni bir krizle yüz yüze olduğu uyarısında bulunmaktadır. Bunun göstergelerinden birinin ise Müslümanlara yönelik gittikçe artan hoşgörüsüzlük olduğu belirtilen raporda; araştırmaların bazı Avrupa ülkelerinde Müslümanlara ve İslam kültürüne karşı olumsuz görüşler oluştuğunu gösterdiği kaydedilmektedir. İslamofobi olarak adlandırılan bu ırkçı davranışların Türkiye, Arap ülkeleri ve Güney Asya ülkelerinden gelen Müslümanlara yönelik bariz bir şekilde geliştiği vurgulanmaktadır. Müslümanların bu ayırıcı ve dışlayıcı davranışlarla günlük yaşamda, iş ve eğitim dünyasında açıkça karşılaştığı belirtilmektedir.⁵⁰

Batı toplumlarında Müslümanlara karşı giderek artan bu dışlayıcı ve ayırıcı tutum önceleri kamusal tartışmaların ana konusunun İslam ve Müslümanlar etrafında dönmesiyle başlamıştır. Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman azınlıkların sayılarının giderek artması bu tartışmalarda en büyük tehlike olarak gösterilmiş ve Müslümanların artan sayılarıyla Avrupa toplumlarını istila etmek niyetinde oldukları savunulmuştur. Bu tez her geçen gün daha fazla taraftar toplamış ve bir süre sonra da bir araya gelen bu kişiler tarafından İslam'a karşı mücadele amacıyla topluluklar kurulmuştur. Bu topluluklar Avrupa'ya sel gibi akın eden -ve giderek daha fazla talepkâr olan- Müslümanların kitlesel göçü karşısında boş vermenin sonuçları konusunda kamuoyunu bilinçlendirme amacını güttüklerini ileri sürerek yola çıkmışlarsa da, çok kısa süre sonra Müslümanlara karşı gerçekleştirilen fiili saldırı ve insan hakları ihlallerinin de temel çıkış noktası haline gelmişlerdir. Ancak Avrupa

and International Security after September 11 ' in G.Baechler ve A. Wenger (eds.) Festschrift für Kurt Spillmann, Conflict and Cooperation (NZZ Publishing 2002) 127-152.

⁴⁹ John Esposito 'Bir Batı Olgusu Olarak İslam' in Shireen Hunter ve Huma Malik (eds.) Avrupa ve Amerika Müslümanları (Gelenek Yayıncılık 2003) 23.

⁵⁰ Amnesty International 'Europe: Choice and Prejudice, Discrimination against Muslims in Europe'. (London 24.4.2012) <<https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/001/2012/en/>> 4-5. Erişim 21.6.2024

kamuoyunda toplumun büyük çoğunluğu tarafından Müslümanların batı için bir tehdit ve yaşanan sıkıntılarının da asıl sebebi olarak görülmesinde en büyük rolü ise, medya ve yayın organlarında yer verilen yayınlar oynamıştır ve oynamaktadır. Son yıllarda nicelik olarak giderek artan bu tür yayınlarda İslam; radikalizm ve fundamentalizm şeklinde tasvir edilirken; Müslümanlar ise Batı'nın güvenliğine karşı terörist olarak gösterilmektedir. Örneğin 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın gerçekleştirdiği saldırı sonrası tüm Dünya medya organları el birliği etmişçesine bu saldırıda ölenlerin ve rehin alınanların görüntülerini ve bu şahısların aileleri ile ya da saldırıdan kurtulanlarla yapılan röportajları tekrar tekrar yayınlamış; özellikle Hamas'ın Gazze sınırına yakın bir bölgede gerçekleştirilen ve Yahudi bayramı Sukot'u kutlamak için organize edilen Nova Festival alanına gerçekleştirilen saldırısı günlerce medyada kendisine yer bulmuştur.⁵¹

Avrupa ülkelerinde Müslüman karşıtlığını temel politika olarak belirlemiş birçok sağ parti ve popülist hareketler gittikçe artmakta ve toplumda da karşılık bulmaktadır.⁵² Bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç yıkımını deneyimlemiş olan kıtada bir daha böyle bir savaşın yaşanmaması için esas olarak farklı kültür ve kimliklerin barış içinde birlikte yaşaması fikrine dayalı olarak geliştirilmiş ve kurulmuş Avrupa Birliği idealine de zarar vermektedir.

Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından Avrupa'da düzenlenen terör saldırılarında yüzlerce kişi yaşamını yitirmiştir. Bunlardan en kanlısı ise İspanya'nın başkenti Madrid'de 191 kişinin hayatını kaybettiği, üç ayrı trene konulan bombalarla gerçekleştirilmiştir. El-Kaide ve IŞİD'in üstlendiği saldırılar, Müslümanlara yönelik eski önyargıları pekiştirerek İslam ve Müslüman karşıtlığını daha da arttırmıştır. Böylece Avrupa'daki Müslüman imajı bu saldırılardan olumsuz etkilenirken, Müslümanlar, Batı'nın yeni "ötekileri" olarak, "içerdeki tehdit ve düşman" biçiminde algılanarak önemli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bunlara paralel olarak İslam ve Müslümanlara karşı korku, dışlama, ayırmacılık ve saldırılar artarken, Avrupa'da yaşayan Müslümanlara karşı tutumlar da giderek sertleşmiştir.

⁵¹ Zakir Avşar ve Serhan Koyuncu '7 Ekim Sonrası Gazze'ye İsrail Saldırıları ve Dezenfarmosyan' (2024) Özel sayı(2)Gazze Ombudsman Akademik. 363,377-399; Abdulkadir Gölcü ve Betül Karadeniz Demirata 'İsrail'in Dezenformasyon Stratejisini Çözümlemek: Gazze Saldırıları Örneği' (2024). Özel Sayı(2)Gazze Ombudsman Akademik. 195, 205-217.

⁵² Matthew Goodwin 'National Populism is Unstoppable- and the left still doesn't understand it.' *The Guardian* (London 8.10.2018) <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/08/national-populismimmigration-financial-crisis-globalisation>,> Erişim 5.7.2024); Toby Sterling ve Bart H. Meijer 'In rightward shift, Dutch PM seals new government pact' *Reuters* (The Hague 10.10.2017) <<https://www.reuters.com/article/us-netherlands-government-deal/in-rightward-shift-dutchpm-seals-new-government-pact-idUSKBN1CF12C>> (Erişim 5.7.2024); 'French Election: Le Pen Pledges to suspend Immigration' *BBC News* (18.4.2017) <<https://www.bbc.com/news/world-europe-39625509>> (Erişim 5.7.2024); Jessica Phelan 'Is Italy's League a far-right party?' *The Local İt* (28.2.2018) <<https://www.thelocal.it/20180228/is-italynorthern-league-a-far-right-party>> (Erişim 5.7.2024); Büşra Kepenek 'Güncel raporlar ışığında Avrupa'da İslam düşmanlığı.' (2016) 2(3) Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi 68, 72.

Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta da, İslamofobinin sadece batıların gözünde değil, bu ülkede yaşayan Müslümanların üzerinde de bir takım klişelerin oluşmasına sebep olmasıdır. İslamofobi, bir yandan batı toplumlarını ve değerlerini İslam'dan korumayı, batılları ona karşı birleştirmeyi hedeflerken, bu ülkelerde yaşayan Müslümanların da bir suçluluk duygusu içine girmesine sebep olmaktadır. İslamofobinin "Sadece şiddete başvuranlar değil, bütün Müslümanlar suçludur; İslam din değil, ideolojidir; Müslümanlar bize benzemezler; kolektif olarak bizden nefret ederler." söylemi; bu toplumlarda yaşayan Müslümanların da bilinçaltına kazınmaktadır.⁵³ Bu durum ise, bu Müslüman insanları içinde yaşadıkları toplumlardan uzaklaştırmakta ve terör örgütlerinin söylemlerine karşı bu kişileri daha kırılgan bir hale getirmektedir.⁵⁴

Yakın geçmişte ve günümüzde Batı ülkelerinde Müslümanlar İslamofobik denebilecek birçok uygulamayla karşı karşıya kalmışlardır.⁵⁵ Bu uygulamalardan en çok dikkat çekenler; 'Fransa'daki Burka Yasağı'⁵⁶, 'İsviçre'deki Minare Referandumu'⁵⁷, 'Karikatür Krizi' ve 'Anders Behring Breivik Saldırısı'dır.⁵⁸ Bu örnekler ise Müslümanların inançları gereği kullandıkları eşya ve kıyafetler nedeniyle kamusal alanda bulunamaması, ibadethanelerini geleneksel bir şekilde inşa edememeleri, dinlerinin en temel yapı taşı olan peygamberlerine yapılan saygısızlığa boyun eğmelerinin beklenmesi gibi sonuçlarla karşı karşıya kalmışlardır.

⁵³ Yaşar Çolak 'İslamofobi ile Mücadelede Amerika Diyanet Merkezi Örneği' in Hakan Aydın, İsmail Çağlar ve İbrahim Uslu (eds.), *1.Uluslararası Medya ve İslamofobi Sempozyumu, Yalan Haber Nefret Söylemi ve Kültürel Irkçılık Kısacasında İslam* (RTÜK,2023) 816-831.

⁵⁴ Jürgen Habermas 'Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı' in Amy Gutmann (ed) *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (Yapı Kredi Yayınları, 2005) 121; Fatma Bozan 'Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi' (2016) 2(Special Issue 1) *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, 1-17

⁵⁵ Ahmet Yükleyen 'Almanya: Kısmi-Katılımcı Demokrasi ve İslam' in Ahmet Yükleyen ve Ahmet T. Kuru (eds.) *Avrupa'da İslam, Laiklik ve Demokrasi: Fransa, Almanya ve Hollanda*. (Tesev Yayınları 2006) 52; İsa Kuyucuoğlu 'Danimarka'da Müslüman Toplumun Entegrasyon Sürecinde Dinin İşlevi' (2013) 8(3) *Turkish Studies* < <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=4352>> 383-398 (Erişim 5/7/2024)

⁵⁶ Leora Moreno 'Fearing the future: Islamophobia in Central Europe.' (2010) 4 *The New Presence*. 73, 75-76.

⁵⁷ 1848 yılından beri bir federasyon olan ve çokkültürlülük denince Avrupa'da akla gelen ilk ülkelerden biri olan İsviçre farklı ulusları, dinleri, dilleri, etnik kültürleri ve uluslararası ekonomileri bir araya getiren yapısıyla dünya için önemli modellerden biri olarak gösterilmiştir. Ancak gelinen noktada İsviçre de Avrupa genelinde yükselen aşırı sağ eğilimin etkisine maruz kalmıştır. Bunun bariz göstergelerinden biri, ülkede yaşanan ve minare krizi olarak adlandırılan durumdur. İsviçre'deki Türk Kültür Ocağı'nın yaptırdığı bir camiye minare eklenmesi gibi bir meselenin, karşıt bir sembolizme dönüştürülerek referanduma götürülmesi dahi çokkültürlülük anlayışının gerçekte içselleştirilmediğinin bir göstergesi olarak okunabilir.

⁵⁸ Talip Küçükcan 'Batı'nın Hoşgörüsü İslam'la Sınıyor' (Seta, 21.3.2010) <<http://arsiv.setav.org/public/yazdir.aspx?Dil=tr&hid=28816>> (Erişim 17.8.2024); Musa Gelici 'Norveç'te İslamofobi Tartışmaları' (2024) 4(7) *Din Sosyolojisi Araştırmaları*. 51, 56.

Sonuç olarak Müslümanlar İslamofobi nedeniyle, içinde yaşadıkları toplumlarda, inandıkları din nedeniyle medyada ve günlük yaşamda maruz kalınan ön yargılar, siyasete ve yönetime katılmaktan dışlanma, çalışma ortamında maruz kalınan ayrımcılık, eğitim, sağlık hizmetleri vb. konularda ayrımcılık, sözlü taciz, mülkiyete yönelik saldırılar, fiziksel saldırılar ve son haddinde de en temel hak olan yaşam hakkı ihlallerine kadar çeşitli eylem ve yaptırımlarla karşı karşıya kalır hale gelmişlerdir.

VII. İSLAMOFOBİYE KARŞI AVRUPA'DA YAŞAYAN MÜSLÜMANLAR İÇİN HUKUK BAĞLAMINDA YAPILMASI GEREKENLER

İslamofobi ile mücadelede, olgunun siyasi, kültürel, ideolojik, basın-medya yönleriyle ele alındığı; bununla birlikte İslamofobi ile mücadelenin hukuksal boyutunun da ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle olgunun hukuksal boyutu ile ilgili önerilerin geliştirilmesi çabası sürdürülmelidir.

Avrupa ülkelerinin hukuku, genel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Hukuku çerçevesinde oluşturulmuştur. Avrupa ülkelerinin toplum içinde dinin rolü ile ilgili yaklaşımlarının benzerliği Avrupa ülkeleri ortak din hukuku prensiplerini ortaya çıkarmıştır. Avrupa ülkelerinde, devlet ile dini kurumların iş birliği yaptığı model yaygındır. Dini özgürlüğün korunması ve din bakımından ayrımcılığın yasaklanması konusunda hükümet kurumları ile dini organizasyonlar arasında resmi veya gayri resmi iş birliği söz konusudur.⁵⁹ Gerek uluslararası hukukta ve gerekse uluslararası hukuka uygun kabul edilmiş Avrupa ülkeleri anayasalarında temel insan hakları ve din özgürlüğü ile ilgili kurallar yer almaktadır. Ayrıca Avrupa demokrasilerinde çoğulculuk anlayışı, hoşgörü ve dini bakımdan tarafsızlık olduğu kabul edilmektedir.⁶⁰

Avrupa'da İslam'ın hukuki statüsü, her ülkenin kendi tarihi, kültürel ve dini yapısına bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir. Avrupa ülkelerinin çoğunda, din özgürlüğü anayasal bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, İslam da dahil olmak üzere tüm dini topluluklar, inançlarını serbestçe yaşama ve ibadet etme hakkına sahiptir. Ancak, İslam'ın resmi din olarak tanınması ve diğer büyük dinlerle eşit statüye sahip olması, her ülkede farklılık göstermektedir. Örneğin, Fransa gibi laik bir devlet, dini toplulukların devlet işlerinden tamamen ayrı tutulmasını savunurken, Almanya gibi ülkeler, dini cemaatlere belirli yasal haklar ve imtiyazlar tanır. İngiltere ve İspanya gibi ülkelerde de İslam, diğer dini topluluklar gibi dini özgürlükler çerçevesinde tanınmaktadır. Ancak, bu tanınma her zaman resmi bir statü anlamına gelmeyebilir.

⁵⁹ Recai Akyel 'Bireysel Başvuru Yolu: Misyonu, Vizyonu ve Uygulanması' (2022) 68 Adalet Dergisi. 53,63; Norman Doe 'Law and Religion in Europe: A Comparative Introduction' (Oxford University Press, 2011) 259-261.

⁶⁰ Renata Uitz 'Freedom of Religion: In European Constitutional and International Case Law' (Council of Europe Publishing, 2007) 9-22; A.Fusun Arsava 'Avrupa Temel Haklar Şartı' (2005) 5(1) Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. 1,1-13.

Bazı Avrupa ülkelerinde, dini cemaatlere kamu hukuku tüzel kişiliği statüsü verilmekte ve bu cemaatler devletten mali destek alabilmekte, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinde görev alabilmektedir. Almanya’da, Katolik ve Protestan kiliseleri bu statüye sahiptir. Ancak, İslam bu statüyü elde edememiştir. Bu statüye sahip olabilmek için, dini toplulukların belirli şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu şartlar arasında, anayasal düzenle uyumlu olma, kamu yararına faaliyet gösterme ve yeterli bir üye sayısına sahip olma gibi kriterler bulunmaktadır.

Avrupa’nın bazı ülkelerinde, Müslüman topluluklar devletle yakın işbirliği yaparak dini eğitim verme hakkına sahip olabilmektedir. Avusturya ve Belçika gibi ülkelerde, İslam dini devlet tarafından tanınmış ve okullarda İslam dini eğitimi verilmesine izin verilmiştir. Ancak, bazı ülkelerde bu haklar daha sınırlıdır. Fransa’da, laiklik ilkesi gereği, devlet okullarında din eğitimi verilmez ve dini sembollerin kullanımı sınırlıdır. Bu durum, özellikle Müslüman öğrencilerin başörtüsü gibi dini sembollerle ilgili haklarını kısıtlayıcı bir etki yapmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), din özgürlüğü hakkını güvence altına alarak, dini toplulukların ve bireylerin haklarını koruma altına alır. Bu kapsamda, Müslüman topluluklar da din özgürlüğü hakkından yararlanma hakkına sahiptir. AİHS’nin 9. maddesi, “Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” başlığı altında din ve inanç özgürlüğünü güvence altına alır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bu konuda önemli kararlar almış ve dini özgürlüklerin ihlali durumunda Müslüman toplulukların haklarını korumuştur. Ancak, AİHM’nin kararları her zaman Müslüman toplulukların lehine olmamıştır. Mahkeme, bazı durumlarda devletlerin laiklik ilkesine dayanan düzenlemelerini haklı bulmuş ve bu düzenlemelerin din özgürlüğüne müdahale olmadığını savunmuştur. AİHM’nin bu yaklaşımı, Müslüman bireyleri İslamofobik davranışlar karşısında savunmasız bırakmıştır.

Avrupa’da İslamofobi ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası düzeyde pek çok yasal düzenleme olduğu halde ayrımcılık ve dışlayıcılık hala önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Üstelik hukuki düzenlemeler aksi yönde olsa da, sadece birey düzeyinde değil, kamu otoritelerinin de, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık düşüncesi kaynaklı eylem veya işlemler karşısında pozitif ve negatif yükümlülüklerini yeterince yerine getirmedikleri görülmektedir. Ülkelerin kamu otoriteleri, uluslararası hukuk, uluslararası anlaşmalar ve kendi anayasalarına aykırı bir şekilde ortaya çıkan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve ayrımcılık düşüncelerinden kaynaklı hak ihlallerine yol açan işlem ve eylemler karşısında bazen yetersiz ve bazen de tepkisiz kalmaktadırlar. Avrupa’nın bir kısım ülkelerinde kamu kurumlarının faaliyetlerinde, Avrupa kökenli olmayan ve dışarıdan gelen, genelde Asyalı ve Afrikalılara karşı ırkçı ve ayrımcı yaklaşımlar ve davranışlar olduğu; Müslümanlara karşı ise din özgürlüğünü ihlal eden uygulamalarda bulunduğu gözlenmektedir. Ayrıca, toplumsal düzeyde kişisel ve örgütlü olarak ırkçı, yabancı düşmanı, ayrımcı ve din özgürlüğünü ihlal eden davranışlara dayalı zarar vermelerin ve bu konudaki yakınma ve şikayetlerin yeterince karşılanmadığı çok sık rastlanır olmuştur.⁶¹

⁶¹ Akyel (n 59) 53.

Elbette esas olarak birlikte yaşamının ilkelerinin belirlendiği ve tüm kimliklerin kendilerini özgürce ifade edebildikleri bir model oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bunun gerçekleşmesi için ise, başta korku ve nefret gibi temel olumsuz duyguların ortadan kaldırılması ve toplumsal uzlaşmanın gerçekleştirilmesi gerekir. Bu sonuca ulaşılan kadar ve ulaşılmaması için etkin olarak üzerinde çalışılması gereken unsurlardan biri de elbette hukuksal düzlemdir. Bu süreçte etnik-dini sebeplerle çeşitli nefret söylem ve eylemlerine maruz kalan Müslümanların birey olarak hukuksal argümanlar ile korunması ise hayati öneme sahiptir.

Siyasi liderlerin kullandıkları ayrıştırmacı dil ve üslubun fikir özgürlüğü temelinde yorumlanıyor olması da İslamofobinin genişlemesinde önemli bir etkidir. Bu anlamda siyasi liderlerin sorumluluklarının bilincinde hareket ederek kullandıkları dile dikkat etmelerinin sağlanması için onları bu yönde hareket etmeyi gerekli kılan yasal altyapının oluşturulması da oldukça önemlidir. Esas olarak bunun sağlanması “terör” tanımının açıkça ortaya koyulması ve ortaya koyulan bu tanım çerçevesinde yasal mevzuatın şekillendirilmesi ile bile hayata geçirilebilir görünmektedir. Terör tanımının tam olarak şekillendirilmesi ile herhangi bir din, etnik grup ve ideolojinin terörle özdeşleştirilmesinin de önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır.

Tüm bu bütüncül çözümler için gerçekleştirilmesi gerekenlerin hukuki boyutunun teknik düzeyde ve etraflıca ortaya konulması için çalışmalar yapılmalıdır. Ancak bu bütüncül çözümler için gerçekleştirilecek ortak çalışmalar devam ederken, birey bazında da yapılabilecekler, destek verilen bu bireylerin yaşam kalitelerine doğrudan etki edeceğinden bütüncül çözümler kadar değerlidir.

Günümüzde, hatırı sayılır miktarda Müslüman kitlenin Avrupa’da yaşadığı düşünüldüğünde, Almanya başta olmak üzere diğer birçok Avrupa ülkesinde ciddi miktarda vatandaşının yaşadığı menşe ülkeler ile birlikte, İslam İşbirliği Teşkilatı’na da bu anlamda çok önemli bir görev ve sorumluluk yüklenmektedir.

Bu sorumluluk kapsamında ülke bağlamında Müslüman bireylerin menşe ülkelerinin, organizasyon bağlamında ise İslam İşbirliği Teşkilatı’nın öncelikle uluslararası kuruluşlar, organizasyonlar, batılı ülkelerin hükümetleri ve bu alandaki kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği içinde hareket edip ülkelerin iç hukuklarında ve uluslararası hukuk metinlerinde İslamofobi, nefret söylemi, Müslüman karşıtlığı, yabancı ve göçmen düşmanlığı ile ayrımcılık gibi davranışların suç söylemi olarak kabul edilmesini ve bu suçları işleyenlerin cezalandırılmasını sağlayan yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapması oldukça önemli görülmektedir. Bu kapsamda uluslararası örgütler ve ülkeler bazında gerçekleştirilecek çalışmalara temel alınmak üzere, Avrupa ülkelerinin iç hukuk metinlerinin etraflıca taranması ve gerekli yasal değişiklikler ile somut örneklerin ortaya konulması adına; İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde oluşturulacak bir çalışma grubunun, söz konusu ülkelerin hukuk metinlerini taramasının ve buna ilişkin bir program ortaya koymasının sağlanması ise, bu hususta önemli bir çaba olarak değerlendirilecektir.

İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kurulacak bir organizma ile Batı ülkelerinde yaşayan yetişmiş avukatların, akademisyenlerin ve hukuk adamlarının buldukları ülkelerin hukukuna olan hakimiyeti de dikkate alınarak öncelikle belirlenmesi; bu yetişmiş kişilerce yerel bağlamda kurulacak organizmalara ön-ayak olunması ve bu anlamda maddi desteğin de sağlanarak yerel mevzuatlara uygun olarak sivil toplum örgütü, dernek ya da vakıf şeklinde organizasyonlar oluşturulmalıdır. Bu yerel örgütler İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bünyesinde kurulacak yapı çatısı altında birleştirilerek öncelikli olarak batı ülkelerinde yaşayan Müslümanların, bu kimlikleri nedeniyle karşı karşıya kalabilecekleri olası hak ihlali olayları karşısında, yaşadıkları ülke ve AİHM çerçevesinde korunan hakları ile ilgili farkındalık eğitimleri düzenlenmeli; bu amaçla çeşitli toplantı ve çalıştaylar düzenlenmeli, yayın faaliyetleri gerçekleştirilmelidir.

Bu tür eğitim çalışmalarıyla birlikte Müslüman bireylerin gerek iş yaşamında, gerekse toplumsal yaşamda bireysel veya kamusal birtakım sınırlamalar ve saldırılarla karşı karşıya kalması halinde ise, uğradıkları haksızlık nedeniyle mağdur olan bu kişilere gereken hukuki yardımın yapılması oldukça önemlidir. Bu kapsamda dinsel nedenlerle ayrımcılığa uğrayan kimselere, kurulacak ya da hizmet alımı yapılmak suretiyle anlaşılacak hukuk büroları ve avukatlar aracılığıyla hukuki danışmanlık hizmetleri verilmesinin yanı sıra; kolluk aşamasından başlayarak, soruşturma ile kovuşturma aşamaları, yerel mahkemeler ve gerektiğinde AİHM'ye başvurularının sağlanması ve sonuçlandırılmasına değin süreçlerin takip edilmesi sağlanmalıdır. Bu noktada başvuru harç ve masraflarının karşılanması, soruşturma, dava ve duruşmalarda temsil gibi örnekler bu yardımın kapsamı içinde değerlendirilebilir.

Müslüman kimliğinden dolayı hakları ihlal edilen bu kişilerin, yasa yollarına başvurarak haklarını aramalarının sağlanması iki yönlü olarak sürece önemli katkı yapacaktır. Bu kişiler hukuki anlamda haklarının bilincinde oldukça kimlikleri ile daha barışçıl olacaklarından içinde yaşadıkları ülke sistemleri ve toplumsal yapıları ile de barışçıl ilişkiler kurabilme yetenek, imkân ve cesaretine sahip olacaklardır. Bireyin içinde yaşadığı toplumla iletişim kurması, haklarını ve insan olarak kıymetini bildiğinden etkin bir şekilde toplum içinde yer alması, medeni ve siyasi haklarını özgürce kullanması ve kısaca içinde yaşadığı toplum içinde başarılı bir birey olarak bulunması, doğal olarak onu dini veya etnik kimliğine dayanarak radikalleşmekten uzak tutacaktır.

Buna karşın, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi gibi aşırı fikirlerle hareket etme ve Müslüman bireylere yönelik olumsuz davranma ihtimali bulunan kimseler ise, yapacakları eylemlerin bir cezası ve karşılığı bulunduğunu görerek davranışlarının sonuçları hakkında daha doğru değerlendirmeler yapabileceklerdir.

Bu şekilde hukuk yoluyla ulaşılan olumlu sonuçlar Avrupa ülkelerini de, kendi ulusal makamlarına ve AİHM'ye karşı yapılan dava ve bireysel başvuruların sonuçlarının objektif amaçları ve etkileri nedeniyle, uygulamalarında daha dikkatli olmak zorunda bırakacaktır. Bu sürecin sonuç olarak yabancı kökenli bireylerin ve Müslümanların bireysel haklarının korunmasına olumlu katkı sağlayacağı açıktır. Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan soydaşlarımıza yönelik insan hak ve hürriyetlerini ihlal eden düzenleme ve uygulamalara karşın hak ihlaline uğrayan soydaşlarımızın önce Yunanistan iç hukukunda ve devamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde bireysel başvuru yolunu kullanmalarını etkinleştirmek için yol gösterici olmak adına, Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılacak faaliyetlerin önemli, faydalı ve gerekli olacağı bilinmelidir.⁶²

Bu kapsamda İslam İşbirliği Teşkilatı ile Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman toplulukların menşe ülke devletlerinin büyükelçilikleri arasında koordinasyon ve iş birliği şarttır. Bu iş birliğinin sağlanması ise ancak yine İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde bu amaçla kurulacak bir alt birim eliyle organize edilebilir. Bu organizasyon aynı zamanda yerel bazda Avrupa ülkelerinin Baroları, hukuk büroları, avukatları ve sivil toplum örgütleri ile de iş birliği yapılmasını, gerektiğinde bu kişi ve kuruluşlarla yürütülecek ortak faaliyetlerle bu ülke vatandaşlarına da İslam'ın anlatılması noktasında yapılacak çalışmalar ile onların gerçek İslam'ı öğrendikçe ve Müslüman bireyleri tanıdikça önyargılarının kırılmasının sağlanacağı açıktır.

SONUÇ

İnsanlık tarihi çatışmalar, anlaşmazlıklar ve modern dünyada birçok örneği görüleceği üzere sonu kıyımla bitmiş olan savaşlar tarihidir. Sümer mitolojisinde Emeş ile Enten ve bazen de Lahar ve Aşnan hikâyesi olarak karşımıza çıkar Habil ve Kabil'in hikayesi; sonra Yahudilikte Tanah'ta, Hristiyanlıkta Kitâb-ı Mukaddes'te ve son olaraksa Kur'an-ı Kerim'de yer verilir iki kardeşin hüznünlü hikayesine. Kabil'in kıskançlığı ile başlar insanoğlunun çatışma hikayesi. Onun sunduğu kurban Allah tarafından beğenilmeyince, kardeşini öldürmeye karar veren Kabil'in gözünde Habil'i "öteki" yapan Allah'a sunduğu kurbandır.⁶³ Tarihsel sürecin tüm dönemlerinde de, bir diğer kişi ya da gruba "öteki" demek için bir sebep bulmuştur insanoğlu. Kimi zaman kıskançlık ya da korku, kimi zaman ise nefret ve düşmanlık olarak ortaya çıkan bu ötekileştirici duygu, fırsat bulduğunda da çoğu zaman

⁶² Akyl (n 59) 65.

⁶³ Maida Suresi, 27-32 "(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti. "Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."

kişisel sonuçları olan insan hakları ihlallerine, bazen de kitlesel kıyımlara varan uygulamaların ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir.

İnsanlık tarihinin son iki yüzyıllık tarihini şekillendiren en önemli olgu ırkçılık olmuştur. Günümüz dünya siyasi haritalarında “ülke sınırları” olarak karşımıza çıkan derin çatlaklara sebep olan ırkçılık fikri özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrasında “İslamofobi” ismi ile batılı ülkelerde yaşayan Müslümanların hayatına olumsuz bir faktör olarak girmiştir.

Batı ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman bireylerin en önemli problemi olan İslamofobi problemi ile mücadelede bütüncül çözümler bulmak ve uygulamak çok önemlidir. İslamofobik davranışların kaynaklarına göre ve bu kaynaklara özgün biçimde çözümler üretilmelidir. İslamofobik tavır ve davranışları doğuran kaynakları; Devletlerin yasal düzenlemelerinden ve kamu teşkilatlanmasından, kamu görevlilerinin fiili davranışlarından; toplumsal yapının kültüründen, siyasi partilerin, ideolojik ve siyasi sivil toplum kuruluşlarının söylemlerinden, eylemlerinden; bireylerin bireysel olumsuz davranışlarından ve Müslümanların uygun olmayan görüntülerinden ve yanlış davranışlarından kaynaklananlar olarak sayabiliriz. Müslüman karşıtlığına karşı verilecek mücadele, yukarıda sayılan kaynaklara özgü planlanmalı ve yürütülmelidir.

Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman bireylere, İslamofobik davranışlar ile temel hak ve hürriyetlerine herhangi bir saldırı olduğunda; Müslüman bireylerin yaşadıkları ülkenin hukuk yollarına, yargı kurumlarına, takiben Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine, Avrupa Adalet Divanına, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesine başvurmaları, dava açmaları teşvik edilmeli, yol gösterilmeli, hukuki danışmanlık hizmeti verilmelidir. Bu hizmetler için Vakıflar, Dernekler ve Avukatlık büroları kurulmalıdır.

İslamofobi ile etkin bir mücadelede, yapılması gereken bazı faaliyetlere aşağıda yer verilmiştir:

1. Avrupa ülkelerinde, devlet ile dini kurumların işbirliği yaptığı model yaygındır. Avrupa Devletlerinin kurumları, Hristiyan, Yahudi ve diğer kesimlere gösterdikleri sempati ve anlayışı Müslümanlara da göstermelidir. Müslümanlara karşı ayrımcılık yapmamalıdır.
2. AB ve üye devletlerin İslam ve Müslüman karşıtı olayları daha ciddiye alarak, Müslüman ve yabancı düşmanlığı ve karşıtlığına karşı somut politikalar geliştirmeleri ve bu konularda çalışmalar yapılmasını desteklemeleri gerekmektedir.
3. İslamofobi açıkça nefret suçu biçiminde tanımlanarak, yasalara cezası olan bir suç olarak işlenmeli ve nefret suçu mevzuatları bütün AB ülkelerinde kararlı bir şekilde uygulanmalıdır.
4. Müslümanların maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri, kurulacak sivil toplum örgütleri vasıtasıyla hukuki düzlemde sonuna kadar takip edilmeli ve suçluların cezasız kalmasının önüne geçilmelidir.

5. Müslüman azınlıkların, belki de her gün karşı karşıya oldukları kimi zaman insan hakkı ihlaline varan olumsuz tutum ve eylemler karşısında, birey olarak sahip oldukları haklarının hukuk yoluyla, yargı kurumları aracılığı ile korunması günlük yaşam pratikleri açısından oldukça önemlidir.
6. Batı toplumlarında yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılar ile, Müslüman düşmanlığının önünün alınmasına yönelik kamuoyunu bilgilendirici ve yönlendirici faaliyetlerde bulunmalıdır.
7. Etnik-dini sebeplerle çeşitli nefret söylem ve eylemlerine maruz kalan Müslümanların birey olarak korunmasının sağlanması için, içinde yaşadıkları toplumlarda dini kimlikleri nedeniyle sıkıntılar ve sorunlar yaşayan bireylere, kendi menşe ülke temsilcileri tarafından hukuki danışmanlık desteği sunulmalıdır. Gerçekleştirilebilecek hukuki yardımın yolları ve bu yapılacak hukuki desteğin usulü, kapsamı, yöntemi ve niteliği tespit edilmelidir.
8. İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşlar ile bu konuda yeni yapılacak uluslararası birliktelikler ve organizasyonlar tarafından, etnik-dini sebeplerle çeşitli nefret söylem ve eylemlerine maruz kalan Müslüman bireylere hukuki danışmanlık desteği sunulmalıdır.
9. İslamofobik davranışların önlenmesi, İslamofobik davranışların cezalandırılması, İslamofobik davranışlar nedeniyle mağdur edilen Müslüman bireylerin mağduriyetlerinin giderilmesi ve haklarının korunması ve elde edilmesi, ancak hukuksal boyutta ve yargı kurumlarının koruması altında mümkün olabilecektir. İslamofobik davranışlara karşı, birey bazında yapılacak hukuki danışmanlık ve yardım ile gerçekleştirilecek mücadelenin kazanılması; İslamofobi ile mücadele yolunda tüm mücadelenin kazanılması adına son derece önemlidir.
10. İslamofobi ile mücadele yolunda batılı ülke hükümet, kurum ve sivil toplum örgütlerinin büyük sorumluluğu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu kurum ve kuruluşlar ile iş birliği içinde hareket edecek organları oluşturmak suretiyle yeni politikalar oluşturması gerekenler ise, batılı ülkelerde yaşayan Müslüman topluluklarının menşe ülkelerinin ve İslam İşbirliği Teşkilatının da aynı sorumluluğu taşıdığı açıktır.

Unutulmamalıdır ki, Batıda, Avrupa'da İslamofobiye karşı verilecek etkin mücadelede elde edilecek başarılı bir durum, sadece batılı ülkelerde yaşayan Müslümanlara değil, bu Müslümanların yaşadığı toplumların barış ve refahına da büyük fayda sağlayacaktır. Böylece Müslüman bireylerde, yaşadıkları ülkelerde kendilerini eşit vatandaşlar olarak görebilecek, aidiyet hissiyle bağlandıkları ülkelere yönelik suç, şiddet ve terörizme karşı onlar da Müslüman benlikleri ile karşı duracaklardır.

KAYNAKÇA

Abu Dhabi Gallup Center, 'Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Sentiment in the West' (Organization for Security and Co-operation in Europe, Aralık 2011) <www.gallup.com/poll/157082/islamophobia-understanding-antimuslim-sentiment-west.aspx> Erişim:23.8.2024.

Aknur M, Almanya'da Radikal Sağın Yükselişi: Almanya İçin Alternatif Partisi, Popülizm ve Demokrasi (2020) 13(2) International Journal of Social Inquiry. 415-446. <<https://doi.org/10.37093/ijsi.837682>> Erişim 5.6.2024

Aknur M ve Saylan İ, 'Avrupa Demokrasisine Yönelik Güncel Bir Tehdit: Popülist Radikal Sağın Yükselişi' (2020) 18(2) Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. 289-324.

Akyel R, 'Bireysel Başvuru Yolu: Misyonu, Vizyonu ve Uygulanması' (2022) 68 Adalet Dergisi. 53-92.

Alkan MN, 'Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği.' (2015) 8(16) Gazi Akademik Bakış. 275-289.

Altınbaş D, 'Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği' (2006) 78 Stratejik Analiz. 52-59.

Álvarez LA, 'Education and Pluralism: Towards a Democratic Theory of Education in Europe' (2011) 6 Intercultural Human Rights Law Review. 349-378.

Amensty International 'Europe: Choice and Prejudice, Discrimination against Muslims in Europe'. (London 24.4.2012) <<https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/001/2012/en/>> 4-5. Erişim 21.6.2024

Amin SM, 'Cultural Division in Europe Since 9/11: Problems and Prospects' (2011) 23(2) Journal of European Studies.

Arsava AF, 'Avrupa Temel Haklar Şartı' (2005) 5(1) Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi.1-13.

Ataov T, '11 Eylül ve Sonrası.' (2001) 56(4) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 179-190.

Atikkan Z, 'Avrupa Benim: Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi' (Metis Yayınevi 2017)

Aubrey SM, 'The New Dimension of International Terrorism' (vdf Hochschulverlag an der ETH 2004) 1-3. < https://books.google.com.tr/books?id=VJJG14mHbGAC&pg=PA34&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false> Erişim 5.6.2024.

Avşar Z ve Koyuncu S, '7 Ekim Sonrası Gazze'ye İsrail Saldırıları ve Dezenfaryasyon' (2024) Özel sayı(2)Gazze Ombudsman Akademik. 363-404.

Aydın MS, 'Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet' (Kapı Yayınları 2016).

Aziz Al-Azmeh A, 'İslamlar ve Moderniteler' (3. baskı. İletişim Yayınları 2017).

Barın H, 'İslamofobi ve DAES: Tedirgin Nefret.' (Tezkire 2016)

Bastienier A, 'Immigration and the Ethnic Differentiation of Social Relations in Europe' in John Rex ve Beatrice Drury (eds.) Ethnic Mobilisation in a Multi-Cultural Europe (Avebury 1994)

- Beyer P, 'Religion and Globalization,' (1.baskı Sage Publications Ltd. 1994)
- Bordeau J, 'Xenophobia: The Violence of Fear and Hate.' (The Rosen Publishing 2010)
- Bozan F, 'Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi' (2016) 2(Special Issue 1) Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 1-17.
- Börzel TA, Dandashly A ve Risse T, 'Responses to the 'Arabellions': The EU in Comparative Perspective — Introduction' (2015) 37(1) Journal of European Integration. 1-17.
- Bulut Y, *Oryantalizmin Kısa Tarihi.* (Küre Yayınları, 2016)
- Caldwell C, 'Avrupa'da Devrimin Yansımaları: Göç, İslam ve Batı' (Profil Yayınları 2011)
- Canatan K, 'Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm.' (EskiYeni Yayınları, 2000)
- Castles S, Miller MJ ve de Haas H, 'Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri' (GAV Perspektif Yayınları 2022)
- Cuayyt H, *Avrupa ve İslam.* (İz Yayıncılık, 1995)
- Cunningham B, 'Pluralist Democracy: Balancing Publicity, Privacy, and Secrecy' (2003) 25(2) Administrative Theory & Praxis. 299–308.
- Çakaş CÖ, 'Avrupa Toplumunda Irkçılığın İki Yüzü: Antisemitizm ve İslamofobi Arasındaki Benzerliklerin ve Farklılıkların Karşılaştırmalı Analizi' (2019) 4(2) Akademik İzdüşüm Dergisi. 222-252.
- Çolak Y, 'İslamofobi ile Mücadelede Amerika Diyanet Merkezi Örneği' in Hakan Aydın, İsmail Çağlar ve İbrahim Uslu (eds.), *1.Uluslararası Medya ve İslamofobi Sempozyumu, Yalan Haber Nefret Söylemi ve Kültürel Irkçılık Kısacasında İslam* (RTÜK,2023)
- Çoruh H, 'Arap Baharı Bağlamında Avrupa'ya Yapılan Göçler, Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme' (2021) 20(1) Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 291-315.
- Danış D ve İrtiş V, 'Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri' (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2008)
- Daniel N, 'Islam and the West: The Making of an Image' (Oneworld Publications 2009).
- Deepa Kumar D, 'İslamofobi: İmparatorluğun Siyaseti.' (Pınar Yayınları 2016)
- Dincer OC, 'Ethnic Diversity and Trust' (2011) 29(2) Contemporary Economic Policy. 284-293.
- Diñç C, 'Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımları' (2018) 8(2) Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 1-33.
- Diñç C, 'Thorsten Gerald Schneiders (Ed.), *Islamfeindlichkeit: Wenn die Grenzen der Kritik Verschwimmen* (İslam Düşmanlığı: Eleştirinin Sınırlarının Muğlaklaştığı An), Wiesbaden: VS Verlag, 2009, 483 s.' (2011) 1(1) İnsan Ve Toplum. 109-112.
- Doe N, 'Law and Religion in Europea: A Comparative Introduction' (Oxford University Press, 2011)

Ekman M, 'Online Islamofobia and Politics of Fear: Manufacturing the Green Scare' (2015) 38(11) Ethnic and Racial Studies. 1986-2002

Emiroğlu B, 'Avrupa Birliği'nin Çokkültürlülük ile İmtihani' (2016, 44, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi) 91-121.

Ergül E, 'İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları' (2015) 6(22) Türkiye Adalet Akademi Dergisi TAAD. 299-335.

Esposito JL, 'Bir Batı Olgusu Olarak İslam' in Shireen Hunter ve Huma Malik (eds.) Avrupa ve Amerika Müslümanları (Gelenek Yayıncılık 2003)

Esposito JL. 'İslam tehdidi efsanesi' (Ufuk Kitapları. 2002)

European Union Agency for Fundamental Rights, EUMC, *Activities of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia in 2006* (European Union Agency for Fundamental Rights 2008) <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://fra.europa.eu/sites/default/files/ar07p1_en.pdf> Erişim 19.7.2024

Ferro M. 'Sömürgecilik Tarihi-Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl.' (İmge Yayınları 2002)

Galston WA, 'The Rise of European Populism and the Collapse of the Left' (2018) Brookings Institute, 8 Mart 2018, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/03/08/the-rise-of-european-populism-and-the-collapse-of-the-center-left/> Erişim 03.06.2024

Gelici M, 'Norveç'te İslamofobi Tartışmaları' (2024) 4(7) Din Sosyolojisi Araştırmaları. 51-62.

Gerhards J ve Hans S, 'Why Not Turkey? Attitudes Towards Turkish Membership in the EU Among Citizens in 27 European Countries' (2011) 49(4) Journal of Common Market Studies. 741-766.

Goodwin M, 'National Populism is Unstoppable- and the left still doesn't understand it.' *The Guardian* (London 8.10.2018) <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/08/national-populismimmigration-financial-crisis-globalisation,> Erişim 5.7.2024).

Göknel E, 'Düşman'dan Terörist'e' (Kanes Yayınları 2015)

Gölcü A ve Demirata BK, 'İsrail'in Dezenformasyon Stratejisini Çözümlemek: Gazze Saldırıları Örneği' (2024). Özel Sayı(2)Gazze Ombudsman Akademik. 195-226.

Göle N, 'Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar: Avrupa Kamusal Alanda İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma' (Metis Yayınevi 2015)

Grosfoguel R, 'What is Racism?' (2016) 22(1) Journal of World-System Research. 9-15.

Habermas J, 'Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı' in Amy Gutmann (ed) Çokkültürlülük: Tanınma Politikası (Yapı Kredi Yayınları, 2005)

Hıdır Ö, 'Anti-Semitizm ve Anti İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar', in Kadir Cاناتan, Özcan Hıdır (eds.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, (EskiYeni Yayınları, 2000)

Hıdır Ö. 'Luterci Protestanlığın Tarihi Arkaplanı ve Martin Luther 'in Kur'an, Hz. Muhammed ve İslam-Türk Kültürüne Bakışı.' XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslâm-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum = XI. to XVIII. Centuries Islamic-Turkish Civilization and Europe International Symposium, 24-26 Kasım, 2006) 135-160.

Hıdır Ö, 'Yahudi Kültürü ve Hadisler' (İnsan Yayınları 2010)

Hollanda Kamu Politikaları Bilimsel Kurulu (WRR) 'Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam' (Başlık Yayın Grubu 2007)

Huntington SP, 'Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması' (2. baskı. Okuyan Us Yayın 2005)

Huysmans J, 'The European Union and Securitization of Migration' (2001) 38(5) Journal of Common Market Studies. 751-777.

Kalın İ, 'Ben, Öteki ve Ötesi' (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019)

Kalın İ. 'İslam ve Batı' (İsam Yayınları 2008)

Kalmar I, 'Is Islamofobia The New Antisemitism?' (2017) 27 SETA Analysis Bulletin. 1-19.

Kanat S ve Zengioğlu S, 'Avrupa Birliği'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Yaklaşım ve Politikaları.' (2017) 4(3) Route Educational and Social Science Journal. 20-32.

Karavaşin M, 'Avrupa Birliği'nde Ortak Göç Politikası Oluşturma Çabaları Ve Ulusal Farklılıklar Sorunu' (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı 2012)

Kaya A, 'İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı' (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016)

Kepenek B, 'Güncel raporlar ışığında Avrupa'da İslam düşmanlığı.' (2016) 2(3) Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi. 68-73.

Kirman MA, 'İslamofobinin kökenleri: Batılı mı Doğulu mu?' (2010) 21(1) İslami Araştırmalar Dergisi. 21-39.

Köse A, 'Avrupa ve İslam' (İz Yayıncılık 2009)

Kuyucuoğlu İ, 'Danimarka'da Müslüman Toplumun Entegrasyon Sürecinde Dinin İşlevi' (2013) 8(3) Turkish Studies < <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=4352>> 383-398 (Erişim 5/7/2024)

Küçükcan T, 'Avrupa'da Kültürel Çoğulculuk, Göçmenler ve Türk Toplumı' III. Uluslararası Mevlana Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Konya.

Küçükcan T, 'Batı'nın Hoşgörüsü İslam'la Sinanıyor' (Seta, 21.3.2010) <<http://arsiv.setav.org/public/yazdir.aspx?Dil=tr&hid=28816>> (Erişim 17.8.2024)

Kymlicka W, 'Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi' (3.baskı, Ayrıntı Yayınları 1998)

Little D, 'American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945.' (3. Baskı. The University of North Carolina Press, 2008)

Loomba A, 'Kolonyalizm Postkolonyalizm' (2.baskı Ayrıntı Yayınları. 2000)

MacMaster N, 'Racism in Europe: 1870-2000' (Palgrave Macmillan 2001)

Michalak L ve Saeed A, 'Anakarasal Ayrışım: Fransa, Amerika Birleşik Devletleri'nde İslam ve Müslüman Kimlikler' in Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (eds) Müslüman Avrupa ya da Avro İslam. (Everest Yayınları 2004)

Moreno L, 'Fearing the future: Islamophobia in Central Europe.' (2010) 4 The New Presence. 73-80.

Muyan GK, 'Hollanda Göçmen Entegrasyonu Politikaları: Liberalizmden Neoliberalizme' (2019) 9(1) Sosyal Güvenlik Dergisi. 177-192.

Özer A, '11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma' (2009) 3(5) Toplum Ve Demokrasi Dergisi. 191-210.

Phelan J, 'Is Italy's League a far-right party?' *The Local İt* (28.2.2018) <<https://www.thelocal.it/20180228/is-italynorthern-league-a-far-right-party>> (Erişim 5.7.2024)

Robertson R, 'Globalization, Politics and Religion, The Changing Face of Religion' in James A.Beckford veThomas Luckmann (eds), (Sage Publications Ltd. 1989)

Rodinson M, *Europe and the Mystique of Islam*. (2.baskı, I.B. Tauris, 2002)

Said EW, 'Orientalism.' (Vintage.1979)

Seydi S, 'İslamî Terör.' (2003). Strategma Dergisi.

Skidmore D, 'Understanding the Unilateralist Turn in U.S. Foreign Policy.' (2005) 1(2) Foreign Policy Analysis. 207-228.

Silverstein P, 'The Context of Antisemitism and Islamofobia in France' (2008) 42(1) Patterns of Prejudice. 1-26.

Sterling T ve Meijer BH, 'In rightward shift, Dutch PM seals new government pact' *Reuters* (The Hague 10.10.2017) <<https://www.reuters.com/article/us-netherlands-government-deal/in-rightward-shift-dutchpm-seals-new-government-pact-idUSKBN1CF12C>> (Erişim 5.7.2024).

Taras R, 'Xenophobia and Islamophobia in Europe.' (Edinburg University Press 2012)

Temizel M, 'Terörizmde Yeni Milad: 11 Eylül 2001.' (2011) 11(1-2) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi. 311-348.

The Runnymede Trust, *Islamophobia: Still a Challenge for Us All* (Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia, Londra, 1997)

The Runnymede Trust, *Islamophobia: A Challenge For Us All* (Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia.) <<https://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/IslamophobiaA-Challenge-for-Us-All.html>> Erişim 18.7.2024.

Tibi B, 'İslamizm, National and International Security after September 11' in G.Baechler ve A. Wenger (eds.) Festschrift für Kurt Spillmann, Conflict and Cooperation (NZZ Publishing 2002)

Tibi B, 'Warum ich kapituliere' (2016) 6 Cicero. 115-119.

Uitz R, 'Freedom of Religion: In European Constitutional and International Case Law' (Council of Europe Publishing, 2007)

Ülger İK, 'Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler' in Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (eds.) Türkiye'nin Değişen Dış Politikası (Nobel Yayın 2010)

Ünal MC, 'Arap Baharı' Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği' (2017) 16(2) Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. 147-170.

Varol FBA, 'Batı'nın Bir Ötekisi Olarak İslam ve Müslümanlar: Batı Avrupa Medyasında İslamofobinin Temsili.' (2019) 2(2) Journal of Media and Religion Studies. 215-235.

Vorster JM, 'Racism, xenophobia and human rights' (2002). 54(3) The Ecumenical Review. 296-312.

Vural HS, 'Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi.' (1. Baskı. İletişim Yayınları 2005)

Yılmaz F, 'Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı' (Uşak Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu 2008)

Yükleyen A, 'Almanya: Kısmi-Katılımcı Demokrasi ve İslam' in Ahmet Yükleyen ve Ahmet T. Kuru (eds.) 'Avrupa'da İslam, Laiklik ve Demokrasi: Fransa, Almanya ve Hollanda.' (Tesev Yayınları 2006)

Zeren HE ve Yılmaz EA, 'Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin Güvenlik Odaklı Göç Politikaları' (2018) IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress September 7-8, Didim, Aydın. <chrome-extension://efaidnbnmn-nibpcjpcglclefndmkaj/https://ulk.ist/media/kitap/IV-UKODTLK/arak-bahari-sonra-si-avrupa-birliginin-guvenlik-odakli-goc-politikalari.pdf>Erişim 13.7.2024